

ВИЗАНТИЈСКО НАСЛЕЂЕ И СРПСКА УМЕТНОСТ I

ПРОЦЕСИ ВИЗАНТИНИЗАЦИЈЕ
И СРПСКА АРХЕОЛОГИЈА

ВИЗАНТИЈСКО НАСЛЕЂЕ И СРПСКА УМЕТНОСТ I

ВИЗАНТИЈСКО НАСЛЕЂЕ И СРПСКА УМЕТНОСТ I–III

Главни уредници

ЉУБОМИР МАКСИМОВИЋ
ЈЕЛЕНА ТРИВАН

Уредници

ДАНИЦА ПОПОВИЋ
ДРАГАН ВОЈВОДИЋ

Редакција

ВЕСНА БИКИЋ
ЛИДИЈА МЕРЕНИК
ДАНИЦА ПОПОВИЋ
ЗОРАН РАКИЋ
МИОДРАГ МАРКОВИЋ
ВЛАДИМИР СИМИЋ
ИГОР БОРОЗАН
ДРАГАН ВОЈВОДИЋ

Секретари редакције

МАРКА ТОМИЋ ЂУРИЋ
МИЛОШ ЖИВКОВИЋ

Рецензенти

ВАЛЕНТИНО ПАЧЕ
ЕЛИЗАБЕТА ДИМИТРОВА
МАРКО ПОПОВИЋ
МИРОСЛАВ ТИМОТИЈЕВИЋ
ВУЈАДИН ИВАНИШЕВИЋ

Српски комитет за византологију
ЈП Службени гласник
Византолошки институт САНУ

ПРОЦЕСИ ВИЗАНТИНИЗАЦИЈЕ И СРПСКА АРХЕОЛОГИЈА

УРЕДНИК
ВЕСНА БИКИЋ

БЕОГРАД 2016.

ПОВОДОМ 23. МЕЂУНАРОДНОГ КОНГРЕСА ВИЗАНТИЈСКИХ СТУДИЈА

Објављивање ове публикације подржали су
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије
и Град Београд

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	11
I. ВИЗАНТИНИЗАЦИЈА У АРХЕОЛОШКОМ КОНТЕКСТУ	
ДИНАМИКА ВИЗАНТИЈСКО-СРПСКИХ ПОЛИТИЧКИХ ОДНОСА	17
<i>Срђан Пиривајирић</i>	
„СРЕДЊОВЕКОВНА СРПСКА ЕКУМЕНА” – ФИКЦИЈА ИЛИ СТВАРНОСТ?	37
<i>Михаило Сп. Појовић</i>	
ВИЗАНТИЈСКИ УТИЦАЈ НА ДРЖАВНУ УПРАВУ У ДОБА НЕМАЊИЋА	45
<i>Спаноје Бојанин</i> <i>Бојана Крсмановић</i>	
ОД РОМЕЈСКОГ КАСТЕЛА ДО СРПСКОГ СРЕДЊОВЕКОВНОГ ГРАДА	53
<i>Марко Појовић</i>	
ВИЗАНТИЈСКИ МОДЕЛ СРПСКОГ МАНАСТИРА: ГРАДИТЕЉСКО - ОРГАНИЗАЦИОНИ КОНЦЕПТ	67
<i>Гордана Симић</i>	
СЈАЈ РИМСКОГ УКРАСА И НАКИТ СРЕДЊЕГ ВЕКА	79
<i>Ивана Појовић</i>	
ЦЕНТРАЛНИ БАЛКАН У РАНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ: АРХЕОЛОШКА СВЕДОЧАНСТВА О ПРОМЕНАМА	91
<i>Иван Бујарски</i> <i>Милица Радишић</i>	
II. ПРЕУЗИМАЊЕ МОДЕЛА: ВИЗАНТИЈСКА УТВРЂЕЊА И СРПСКА ПРОТОУРБАНА СРЕДИШТА (XI–XIII ВЕК)	
ВОЈНО, АДМИНИСТРАТИВНО И ВЕРСКО УПОРИШТЕ НА ДУНАВСКОЈ ГРАНИЦИ: ПРИМЕР МОРАВЕ И БРАНИЧЕВА	103
<i>Предраг Комајина</i>	

БЕЛЕШКА О НОВИМ ИСТРАЖИВАЊИМА ВИЗАНТИЈСКОГ БРАНИЧЕВА	109
<i>Драјана Сјасић-Ђурић</i>	
ПОДГРАЂЕ БРАНИЧЕВСКОГ ГРАДА – МОДЕЛ НАСЕЉА ИЗ XII ВЕКА	117
<i>Гордана Милошевић Јевђић</i>	
ТРГОВИНСКИ ПРОМЕТ НА ЦЕНТРАЛНОМ БАЛКАНУ (XI–XIII ВЕК): ИЗМЕЂУ НЕОПХОДНОГ И ЛУКСУЗНОГ	125
<i>Весна Бикић</i>	
ПРЕДМЕТИ ПРИВАТНЕ ПОБОЖНОСТИ И РЕЛИКВИЈЕ ХРИШЋАНСКОГ ИСТОКА	133
<i>Перица Шињар</i>	
III. ВИЗАНТИЈСКА ИЗВОРИШТА И ЕВРОПСКИ ТОКОВИ: УОБЛИЧАВАЊЕ НАЦИОНАЛНОГ ЗАНАТСКО-УМЕТНИЧКОГ СТИЛА (XIV–XV ВЕК)	
ПОЛИТИЧКА ИДЕОЛОГИЈА НОВЦА: РАЗВОЈ И ПОРУКЕ СРПСКИХ СРЕДЊОВЕКОВНИХ КОВАЊА	143
<i>Марина Одак Михаиловић</i>	
КОСМОПОЛИТСКА СРЕДИНА СРПСКИХ ГРАДОВА	151
<i>Марко Појовић</i>	
ВЛАСТЕОСКА ОБЕЛЕЖЈА У АРХЕОЛОШКОМ КОНТЕКСТУ	159
<i>Милош Ивановић</i> <i>Уљеша Војводић</i>	
ВИЗАНТИЈСКА ИНСПИРАЦИЈА У КЕРАМИЦИ СРЕДЊОВЕКОВНЕ СРБИЈЕ	167
<i>Весна Бикић</i>	
ВИЗАНТИЈСКИ ПРЕДЛОШЦИ И СТИЛ ГОТИКЕ – ИНТЕРНАЦИОНАЛНОСТ СРПСКОГ ЗАНАТСКО-УМЕТНИЧКОГ ИЗРАЗА	175
<i>Емина Зечевић</i> <i>Мила Гајић</i>	
ХРОНОЛОШКЕ ТАБЛИЦЕ	185
БИБЛИОГРАФИЈА	189
СПИСАК САРАДНИКА СА АФИЛИЈАЦИЈАМА	207

Књига која је пред читаоцем представља покушај да се поводом *Двадесет̄ ӣ пет̄ међународно̄ конгреса визанџолога* (Београд, 22–27. август 2016) у једном колико аналитичком толико и синтетском прилазу свеобухватно прикаже одсјај византијског прототипа у српској култури средњег века и познијих времена. У овом контексту подразумева се не само рецепција византијских узора него и њихово креативно прилагођавање потребама српске средине. Другим речима, основна концепција била је да се прикажу – у целини и у детаљу – резултати прожимања византијског (преузиманог) и српског (аутохтоног) историјског миљеа, укључујући и културне везе са Западом.

Ова тематика, колико год била сазнајно блиска познаваоцима историје, заслуживала је да поводом светског сусрета византолога буде целовито обрађена на начин на који то досад није покушавано,

уз учешће свих генерација истраживача. Велики број посленика одазвао се изазову да се овакав циљ оствари. Радује то што ниједан од аспеката ове тематике није остао недотакнут.

Нажалост, несрећним стицајем околности које се, и поред свих напора, нису могле избећи онемогућена је највећим делом првобитна идеја организатора конгреса да ова публикација добије визуелни и материјални ослонац у пратећим изложбама. Утолико је потребније да реч с којом ће се читалац сусрести постане значајнија садржином, сликовитија изразом, убедљивија аргументом. Ако ово дело заиста одговори реченим захтевима, биће то захваљујући многим ауторима свих специјалности и његовим приређивачима, који су сви уложили неизмеран труд и изузетно велико знање да читав подухват са успехом буде приведен крају.

Љубомир Максимовић

ПРЕДГОВОР

Рецепција византијског наслеђа у европској култури, све до савременог доба, веома је сложена и вишезначна појава већ и стога што се у самом појму *византизма* огледају различита значења, зависна од историјске перспективе и идеолошке оптике. Миленијумска византијска цивилизација оставила је свету наслеђе које надилази векове и народе – особену духовност, живу литургијску и монашку традицију, уметничка дела непролазне лепоте.

Та заоставштина има посебан значај и смисао у земљама које су некада чиниле део византијског комонвелта. Осећај цивилизацијске припадности тој заједници и духовне сродности с њом трајно је и снажно присутан и у српској средини. Упоришну тачку он има у православној вери и особеном погледу на свет који из ње происходи, у историјском памћењу, као и митовима што су с временом постали део колективне свести. Ово осећање подстакнуто је и чињеницом да је византијско наслеђе дубоко прожело животни амбијент и свакодневицу српског народа – захваљујући богослужењу и музици, архитектури и сликарству – а одувек су га чували и јачали аутентични средњовековни споменици који чине незаобилазан део овдашњег културног простора. Због свега тога византијско наслеђе за Србе не представља само живу традицију већ се схвата као окосница идентитета и својеврстан „национални патримонијум“.

Кроз историју, међутим, односи српске средине према културном наслеђу РOMEЈСКОГ царства нису били једнозначни и једносмерни. Иако су у основи имали узлазну линију, заувек су остали веома сложени и променљиви. Њихову природу и динамику одређивао је током векова читав низ чинилаца, пре свега веома снажни утицаји других културних образаца,

нарочито оних западноевропских, али и изражена тежња Срба да уметношћу граде и потврђују своју самосвојност, како народну тако и државно-црквену. Основна сврха ове тротомне публикације стога и јесте представљање различитих креативних додира српске уметности с византијским културним наслеђем у историјским токовима и појавним оквирима њеног развоја, дугог више од дванаест столећа. Сматрали смо да је такав, широк историјско-феноменолошки приступ једино целисходан. Само он може помоћи истинском разумевању путева, динамике, природе и крајњих исходишта поменутих додира, уз бар сумарну реконструкцију геополитичког амбијента те културне размене, у који су биле укључене и западноевропска и османска цивилизација. Разуме се да је жељену ширину приступа овој књизи могао дати само већи број еминентних стручњака, специјалиста за различита раздобља и аспекте српске уметности. Прихвативши сарадњу на остваривању сложеног и замашног подухвата, они су слику о покренутих питањима засновали на актуелним донетима наше науке. Настала је тако композитна публикација, која се може читати као историја српске уметности у кључу једног њеног стожерног феномена, али и као приручник који, уз обимну пратећу литературу, даје одговоре на многа уже усмерена питања. То што је подељена на три тома последица је ширине хронолошког опсега и развијености проблемске структуре њене материје.

У првом тому размотрени су споменичко наслеђе и материјална култура са становишта резултата археолошких истраживања, у ширем контексту политичке идеологије, војне и црквене организације и привредних токова. Сложени процеси византинизације на подручју српских земаља сагледавани су на репрезентативним археолошким целинама различитих

функција – утврђењима, насељима, манастирским комплексима – али такође кроз призму трговачког промета и обликовања занатско-уметничких производа. Рецепција византијских модела, непосредно условљена природом и динамиком ромејско-српских односа у појединим раздобљима, била је битан чинилац, који, међутим, није поништио стилске подстицаје средњоевропске романике и готике, а касније ни малоазијске исламске традиције.

Стална изложеност упливима различитих културних сфера – превлађујуће византијске, али и оне западноевропске, римокатоличке – као последица честих промена животног и државног простора, одредила је карактер и српске сакралне уметности у њеном блиставом, средњовековном раздобљу, чему су посвећене студије у другом тому. Током средњег века Срби су успоставили аутохтону идеолошку вертикалу која је омогућила да различити цивилизацијски постулати буду стављени у функцију грађења сопственог идентитета. Смисаоно језгро те идеологије чинили су концепт светородне династије и светост националне цркве, који су добили своју подробну и веома учену разраду у књижевности и ликовној уметности. Идентитетске особености српске свештене уметности нису се сводиле на стилска и типолошка решења, преузимања претежно из византијске баштине, већ су произашле из поменуте пажљиво грађене идеолошке основе. Резултат су изузетне споменичке целине, које чине јединствену и препознатљиву појаву унутар средњовековне европске културе. Дуговечност и стваралачку снагу те традиције убедљиво показују књижевност и уметност, утемељене на средњовековним схватањима, што су у доба османске власти неговане у окриљу обновљене Пећке патријаршије.

Из основа измењен животни простор српског народа у нововековном раздобљу и усвајање другачијих културних модела пресудно су утицали на однос према византијском наслеђу. Сложен проблем његовог препознавања, рецепције и тумачења од XVIII века до наших дана јесте тема трећег тома. Манифестације и функција византијског уметничког обрасца у тим

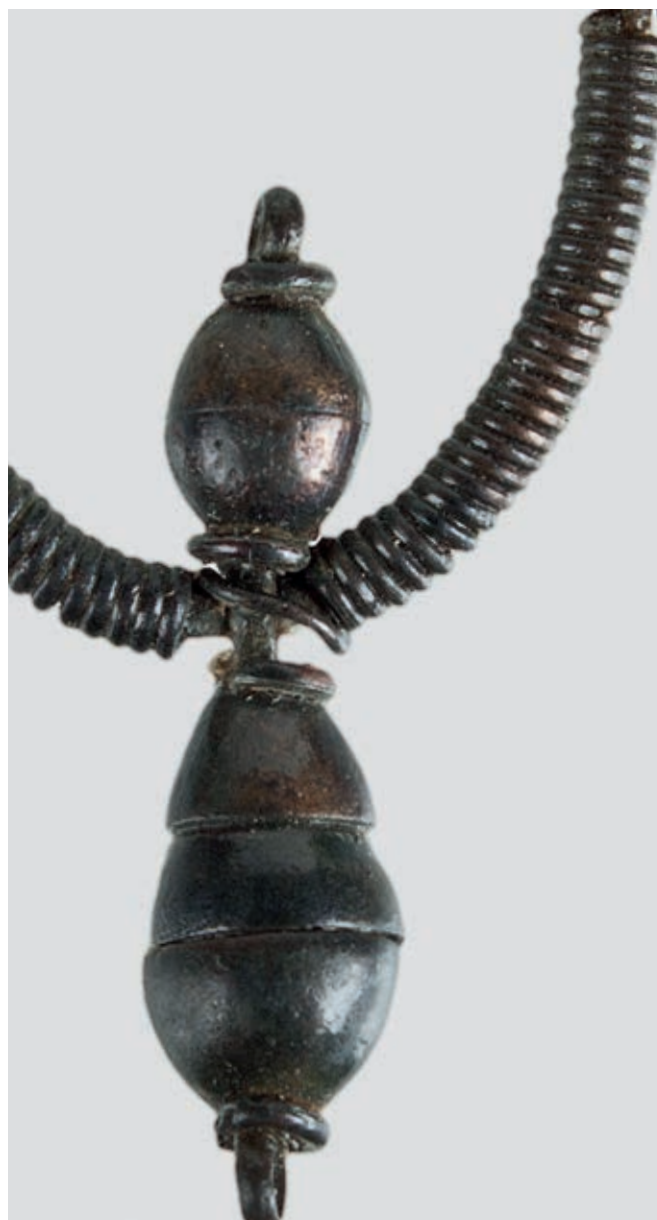
временима међусобно су веома различите од епохе до епохе. У XVIII веку свест о византијском наслеђу губи се готово потпуно и бива утопљена у идеју о српском средњовековљу као чиниоцу актуелног политичког статуса Срба. Ради његове афирмације смишљено се наглашавао континуитет са златним добом народне повести. Разумевање и употреба средњовековне традиције такође су били у функцији државотворних идеја и националног програма у доба стварања модерне српске државе током XIX столећа. У оквиру владајуће културе историцизма изнова препознато византијско наслеђе поистовећује се са српском средњовековном баштином. Ова конструисана традиција није изгубила на актуелности ни у првим деценијама XX века. Програмски израз тог стремљења јесте кодификација „националног”, српско-византијског стила, изграђеног посредством нове уметничке идеологије и језика. Врло особена и занимљива истраживања односа „нове” и „старе” уметности везана су за модернистичку интерпретацију средњовековља из друге половине XX века. Нарочито садржајан допринос тумачењу византијског уметничког идиома дала је постмодерна. Стварајући низ методолошких матрица и структурних решења, углавном заснованих на интертекстуалности, цитатности и апропријацији, постмодерна је, замишљајући средњи век, успешно произвела нову уметничку стварност и нов, изворни уметнички идентитет.

Двадесет и трећи међународни конгрес византијских студија, у чију се част издаје ова тротомна публикација, пружио је ваљан повод подсећању на значај који је византијска цивилизација имала за српски народ, нарочито за његову духовност и уметност. Надамо се да ће тај значај, захваљујући прилозима из сва три тома, бити потпуније представљен и јасније објашњен него досад и да ћемо тако бар мало одужити свој „византијски дуг”. Верујемо такође да ће нешто више светла пасти и на вековне напоре Срба да не остану пасивни корисници достигнућа великих цивилизација, већ да, надахнути и ромејским и западњачким културним обрасцима, стварају умногост нову уметност, прилагођену властитом бићу и променљивим потребама своје средине.

Редакција

ВИЗАНТИНИЗАЦИЈА У АРХЕОЛОШКОМ КОНТЕКСТУ

ЦЕНТРАЛНИ БАЛКАН У РАНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ: АРХЕОЛОШКА СВЕДОЧАНСТВА О ПРОМЕНАМА

ИВАН БУГАРСКИ
МИЛИЦА РАДИШИЋ

Период раног средњег века, посматран од почетка VII до краја X века, представља најслабије проучен део средњовековне прошлости нашег поднебља. То се посебно односи на етапу VII–VIII века, за коју су историјски и археолошки подаци изразито оскудни, а њихове интерпретације сучељене, па већим делом изостају и из ретких новијих увида у почетке средњег века који третирају и Балкан.¹ Овом приликом, понудићемо моделе по којима су могли да се одвијају процеси одумирања византијског друштва и обликовања новог које га је наследило, уз испитивање могућих прожимања. У раду ћемо се држати познатих историјских оквира, сазнања о насељима и гробљима, као и процене малобројних археолошких налаза, пре свега од метала и керамике, који најбоље осликавају сличности, али и оштре разлике између занатских и стилских предлога који се јављају на овом простору. Најчешће је реч о случајним или недовољно документованим налазима, што већ у почетку отежава покушај стварања синтезе.

МОГУЋИ МОДЕЛИ РОМЕЈСКОГ ПРЕТРАЈАВАЊА
И СЛОВЕНСКОГ НАПРЕДОВАЊА У VII ВЕКУ

Према уобичајеном тумачењу историјског тока и археолошке грађе, након упада у VI веку, трајно насељавање словенских заједница на Централном Балкану постало је могуће после слома византијске власти и пада дунавског лимеса почетком VII века, око 615. године.² До те године Царство је могло да одржи своје последње поседе у троуглу између Јустинијане Приме, Наиса и Сердице,³ па би њом био означен крај касноантичке епохе на овим просторима.

¹ Cf. Curta, *The Beginning of the Middle Ages*, 145–214.

² Cf. Popović V., *Les témoins archéologiques*, 489–490; idem, *La descente des Koutrigours, des Slaves et des Avars*, 626–631.

³ Bavant, Ivanišević, *Ivstiniiana Prima*, 50.

И поред свих догађаја који су узроковали значајан демографски пад и померање становништва у безбеднија подручја,⁴ један део живља се ипак одржао у постојећим насељима. Уз део балканског становништва који се повукао у јадранска упоришта Византије и Ромеје у унутрашњости Полуострва који се склањају у брдовите и планинске крајеве,⁵ део људи се у прво време по краху централне власти задржао и у већ претежно запустелим градовима. Солидне зидине старих градова и палата (Ромулијана), као и нових центара из VI века као што је била Јустинијана Прима, такође су пружале извесну сигурност, па се на таквим местима срећу византијски налази с краја VI и почетка VII столећа.⁶ Ипак, поуздано датованих целина из VII века на ромејским налазиштима за сада нема. Најпознија здања у Царичином граду, најбоље истраженом рановизантијском локалитету код нас, не разликују се од тамошње нерепрезентативне јустинијанске градње од ломљеног камена и ћерпича. Такви објекти често негирају фортификације и изворни урбанистички план.⁷

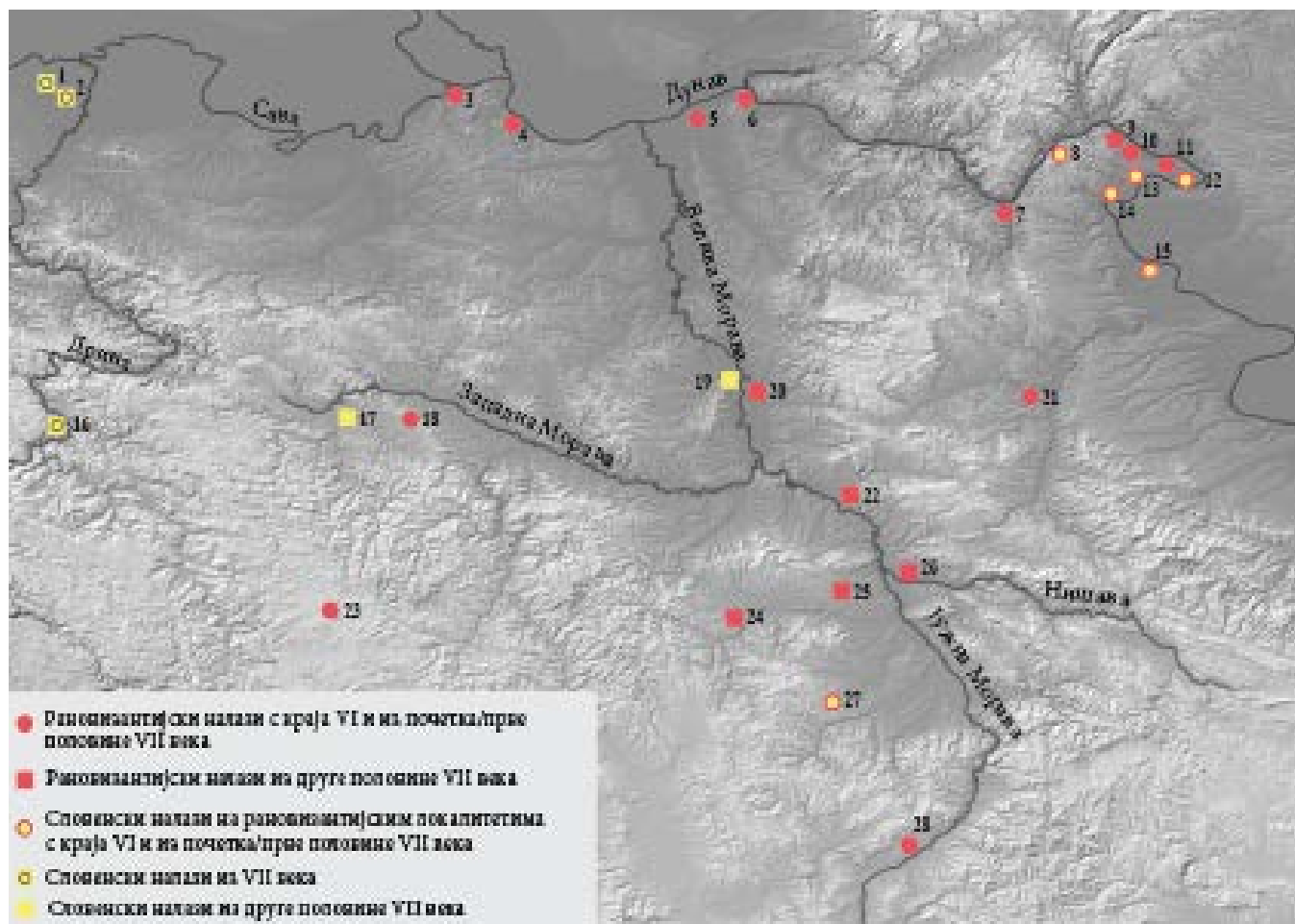
Ни гробни налази не нуде јасније назнаке о опстанку Ромеја. Њихове сахране су вршене без прилога, док се друштвени положај покојника наглашавао ближом позицијом гроба уз светињу. Примећено је да је на нашем тлу истражен веома мали број рановизантијских гробова, највише у Јагодин-мали у

⁴ Cf. Ostrogorsky, *The Byzantine Empire*, 3–4; Morrisson, Sodini, *The Sixth-Century Economy*, 193–195.

⁵ Cf. Milinković, *Die spätantik-frühbyzantinischen befestigten Höhenanlagen*, 533–557.

⁶ Bugarski, *Jánoshida Type Earrings*, 240–241, са наведеном литературом.

⁷ Caillet, Vasić et al., *La 'maison aux pithoi'*, 579–585; cf. Popović V., *Desingration und Ruralisation*, 545–566.

Сл. 45. Налазишта са рOMEЈСКИМ и СЛОВЕНСКИМ налазима, крај VI и VII век:

1. Батковић; 2. Дворови; 3. Београд (*Singidunum*); 4. Ритопек (*Castra Tricornia*); 5. Костолац (*Viminacium*); 6. Рам (*Lederata*); 7. Велики Градац (*Taljata*); 8. Хајдучка воденица; 9. Сип; 10. Караташ (*Diana*); 11. Костол (*Pontes*); 12. Корбово; 13. Велесница; 14. Љубичевац; 15. Прахово (*Aquae*); 16. Мушићи; 17. Прилипац; 18. Јелица; 19. Пањевачки рит; 20. Ђуприја (*Horreum Margi*); 21. Гамзиград (*Felix Romuliana*); 22. Алексинац (*Praesidium Pompei*); 23. Врсенице; 24. Пепељевац; 25. Мерошина; 26. Ниш (*Naissus*); 27. Царичин град (*Justiniana Prima*); 28. Давидовац

Нишу и на Градини на Јелици код Чачка,⁸ али ни они нису потпуније објављени. Ипак, има индикација да се ти обичаји међу Романима ван Царства,⁹ али и у самој Византији, током VII века¹⁰ донекле мењају. Речит пример са нашег подручја пружа гроб мушкарца са опремом из Давидовца код Бујановачке Бање,¹¹ чија публикација је у припреми.

⁸ Милинковић, *Градина на Јелици* (2010), 200–201.

⁹ Vida, *Local or Foreign Romans?*, 233–259; Bugarski, *Jánoshida Type Earrings*, 246–252.

¹⁰ E.g. Davidson Weinberg, *A Wandering Soldier's Grave*, 512–521.

¹¹ Petković, *Davidovac – Gradište*, 90, sl. 7.

За наше подручје, тако, најиндикативније археолошке податке о опстанку Ромеја нуде спорадични, често случајно нађени предмети, попут новца, делова појасних гарнитура, фибула и накита. У недостатку стратифицираних налаза, ближе одређење византијских предмета из VII века је могуће путем анализе одговарајућих комада из других окружења, пре свега из аварских гробова.¹²

Примећено је да се византијске израђевине с краја VI и из VII века на нашем простору, поред појединачних налаза из градова и утврда у западној и

¹² Garam, *Funde byzantinischer Herkunft*.

југозападној Србији, махом групишу у региону Подунавља и у Јужном Поморављу, где би могле да упућују на извесно претрајавање ромејске популације. У целини гледано, налази из Подунавља датовани у крај VI и почетак VII века нису непознати,¹³ док су предмети византијске материјалне културе из Јужног Поморавља ређи, скупоченији, али и познији, с датовањем у пуном и касном VII веку. Прецизније временско одређење пружају златници цара Констанса II из околине Мерошине и са Косова, златна наушница типа *Jánoshida* из последње три деценије VII века, по свој прилици гробни налаз из Наиса, и једна истовремена матрица за израду појасних језичака из околине Алексинца (сл. 45).¹⁴ Места таквих налаза, пре свега Наис, била су насељена у рановизантијско доба, а о некој врсти континуитета сведочи и то што град до наших дана није променио корен свог имена; слично важи и за називе градова на јадранској обали, где је претрајавање романске власти неупитно.¹⁵

Кад је реч о раним траговима присуства Словена, као најпрепознатљивији се узимају тзв. словенске фибуле (сл. 46)¹⁶ и руком рађена керамика. У оба случаја, међутим, ваља задржати опрез. Фибуле су, у типолошком смислу, несумњиво германске традиције, док би за атрибуцију њихових појединих класа ваљало сачекати детаљне анализе распрострањености типолошки најстаријих представника. Њетана грнчарија такође не представља само по себи довољно етничко обележје.

Две групе налаза потичу са низа локалитета у ђердапској регији и из Ромулијане. На основу објављене грађе, ипак, нису у довољној мери јасни керамички контексти и однос руком обликоване керамике са осталим налазима, што умногоме отежава интерпретацију. Док посуде из Хајдучке воденице не одају сличности са ромејским облицима, већ са удаљеним словенским примерима, налази из Великог Градца подсећају на византијске форме, као и већина примерака из Ромулијане. У Љубичевцу су пак нађене пећи са различитим врстама грнчарије – од оне руком рађене, која не одговара ромејским облицима, до занатске рановизантијске керамике. Споменути

¹³ Cf. Јанковић Ђ., *Подунавски гео обласии Аквиса; Špehar, Materijalna kultura*; Bugarski, *Jánoshida Type Earrings*, 242–245.

¹⁴ Bugarski, *Jánoshida Type Earrings*, 233–238.

¹⁵ ИСН I, 131–132 (П. Ивић).

¹⁶ E.g. Werner, *Slawische Bügelfibeln*, 150–172; Curta, *‘Slavic’ Bow Fibulae*, 1–108.

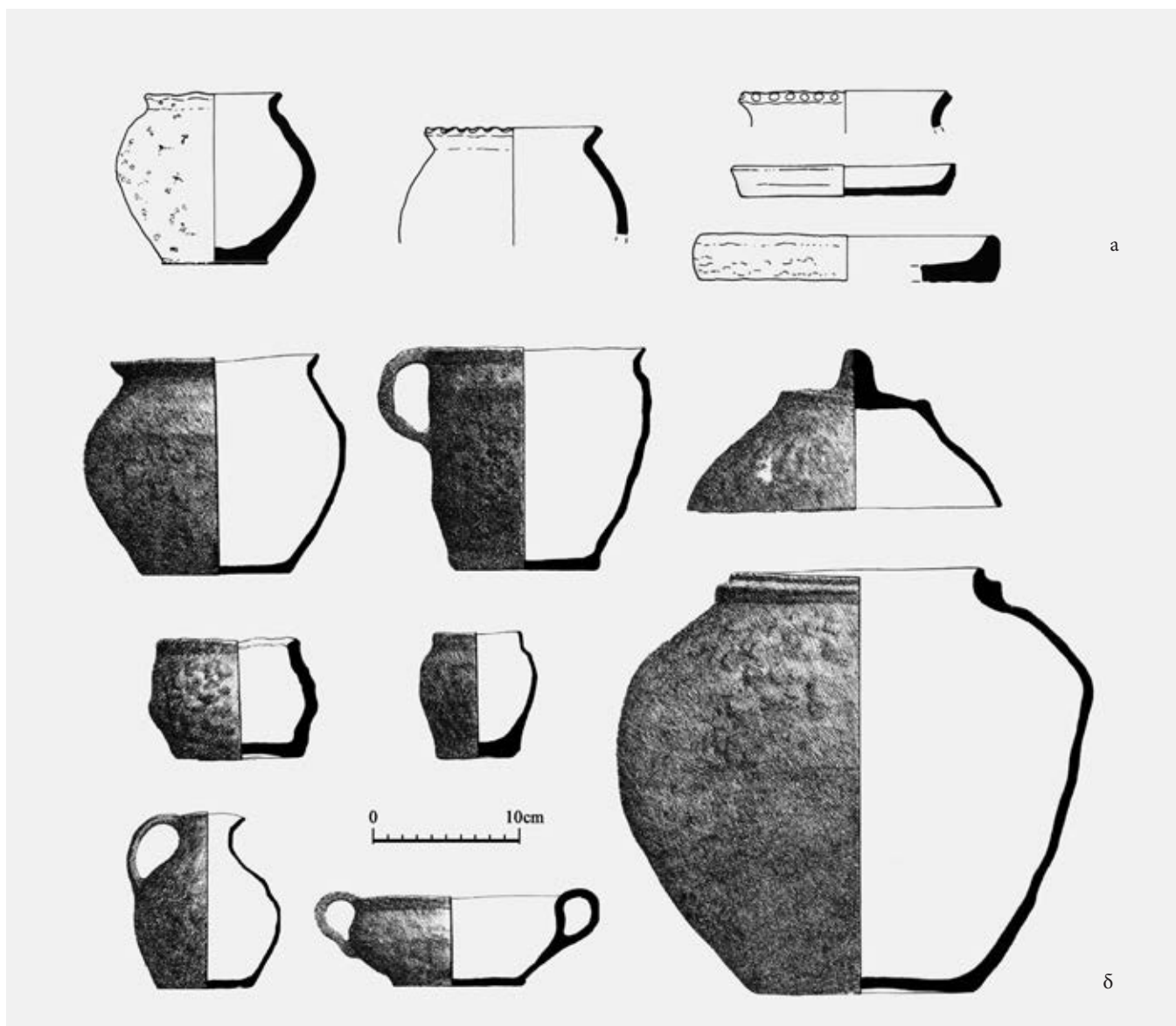
Сл. 46. Такозвана словенска фибула из Велеснице

налази се датују у крај VI и у VII век.¹⁷ Према једном историјском тумачењу, Бугари су крајем VII века на просторе данашње источне Србије населили своје словенске савезнике – Тимочане и Абодрите.¹⁸

Најбоље примере за ова разматрања пружа Царичин град, где су примећене и на исти начин већ објављене разлике у облицима руком рађене керамике. Уз две тзв. словенске фибуле, керамички налази који по свему одударају од ромејске продукције – насупрот онима који је подражавају – могу сведочити о

¹⁷ Cf. Јанковић Ђ., *Словени*, 133–149, Т. I/1, 2, 7–13, II, IV/1–6.

¹⁸ Cf. Komatina, *The Slavs*, 59–62.

Сл. 47. Царичин град, примери руком обликоване керамике словенске (а) и ромејске (б) продукције

извесном присуству Словена у Јустинијани Прими, можда у својству војника (сл. 47). Ипак, процентуална заступљеност тих налаза је веома мала, баш као и осталих неромејских производа.¹⁹ Питање је до које мере би мали број таквих предмета могао да

се, у овом и у другим случајевима, надомести позивањем на процесе акултурације.²⁰

Насупрот томе, остаци насеља из друге половине VII века у широј области Поморавља, Пањевачки рит и Прилипац, могу се са доста сигурности тумачити као модел словенског поседања централнобалканских

¹⁹ Bjelajac, *La céramique et les lampes*, 161–190; Ivanišević, *Barbarian Settlements*, 57–69.

²⁰ Cf. Јанковић Ђ., *Словени*, 138–139; Милинковић, *Градина на Јелици* (2010), 242.

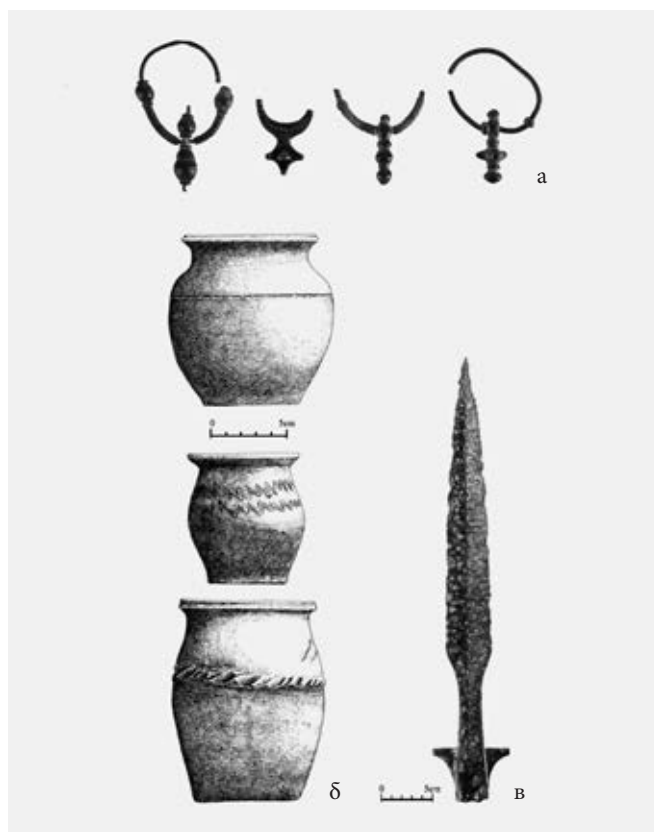
равничарских области, сродан познатим примерима из Босне, уз реку Дрину (сл. 45).²¹ Узорак је врло мали, и састоји се од неколико укопаних кућа са пратећим керамичким материјалом. Док је грнчарија из Пањевачког рита обликована руком и на спором витлу, друго налазиште је дало само посуде са спорог витла.²²

КА УОБЛИЧАВАЊУ СЛОВЕНСКОГ НАСЛЕЂА НА ЦЕНТРАЛНОМ БАЛКАНУ

Историјски подаци за наредну етапу раног средњег века дају само грубе оквири догађаја. Опадање политичке моћи Византије је настављено током VIII и већег дела IX века, што ће искористити Бугари и Словени. Ромеји се више не распознају у археолошкој грађи, која указује на прекид насељавања на рановизантијским налазиштима. Ранији покушаји да се утврди континуитет живота на једном висинском локалитету, Градини на Јелици, у новије време су донекле ублажени, делом због исхода обраде керамичког материјала.²³

Укупно гледано, испитивање раносредњовековних насеља и некропола је обезбедило релативно скромну и територијално неуједначену грађу, пре свега због начина и динамике истраживања, слабе очуваности објеката и дејства ерозије. Некрополе нису испитане у потпуности, осим Винче, али резултати истраживања тог гробља нису објављени. И поред свега, расположиви подаци омогућавају извесне претпоставке о карактеру и интензитету словенског насељавања.

Трагови насебина и гробаља из VIII и раног IX века нижу се крај Саве и Дунава. Остаци насеља су забележени у околини Београда, на Ђердапу и у источној Србији,²⁴ а некрополе у Обреновцу, Винчи (сл. 48), Кордову и Слатини.²⁵ Гробља са спаљеним покојницима, каква су позната у околним регионима, нису посведочена на Централном Балкану. Бележе

Сл. 48. Налази из најстаријег хоризонта некрополе у Винчи

се и случајни налази керамике²⁶ и накита, попут ливених лунуласто-звездоликих наушница,²⁷ којима су територијално најближи комади са касноаварских некропола и биритуалних гробаља бугарског Подунавља.²⁸

Док препознатљивих налаза из раног VIII века на нашем простору нема, истиче се група касноаварских предмета из уже зоне Посавине и Подунавља. Иако су на матичном аварском подручју веома уско временски одређени, случајно нађени појасни комади у прекоречном појасу, скоро сви ван археолошког контекста, могу се датовати и позније. Повезани су са аварским избеглицама по паду Каганата или с најамницима у Крумовој служби, док су друга

²¹ Čremošnik, *Istraživanja u Mušićima i Žablju*, 45–111; idem, *Ranoslovensko naselje*, 227–308.

²² Трифуновић, *Јајодина*, 207–211; Радичевић, *Раносредњовековни налази*, 327–342.

²³ Bulić, *The Fortifications*, 212–213; Милинковић, *Градина на Јелици (2014)*, 50–51.

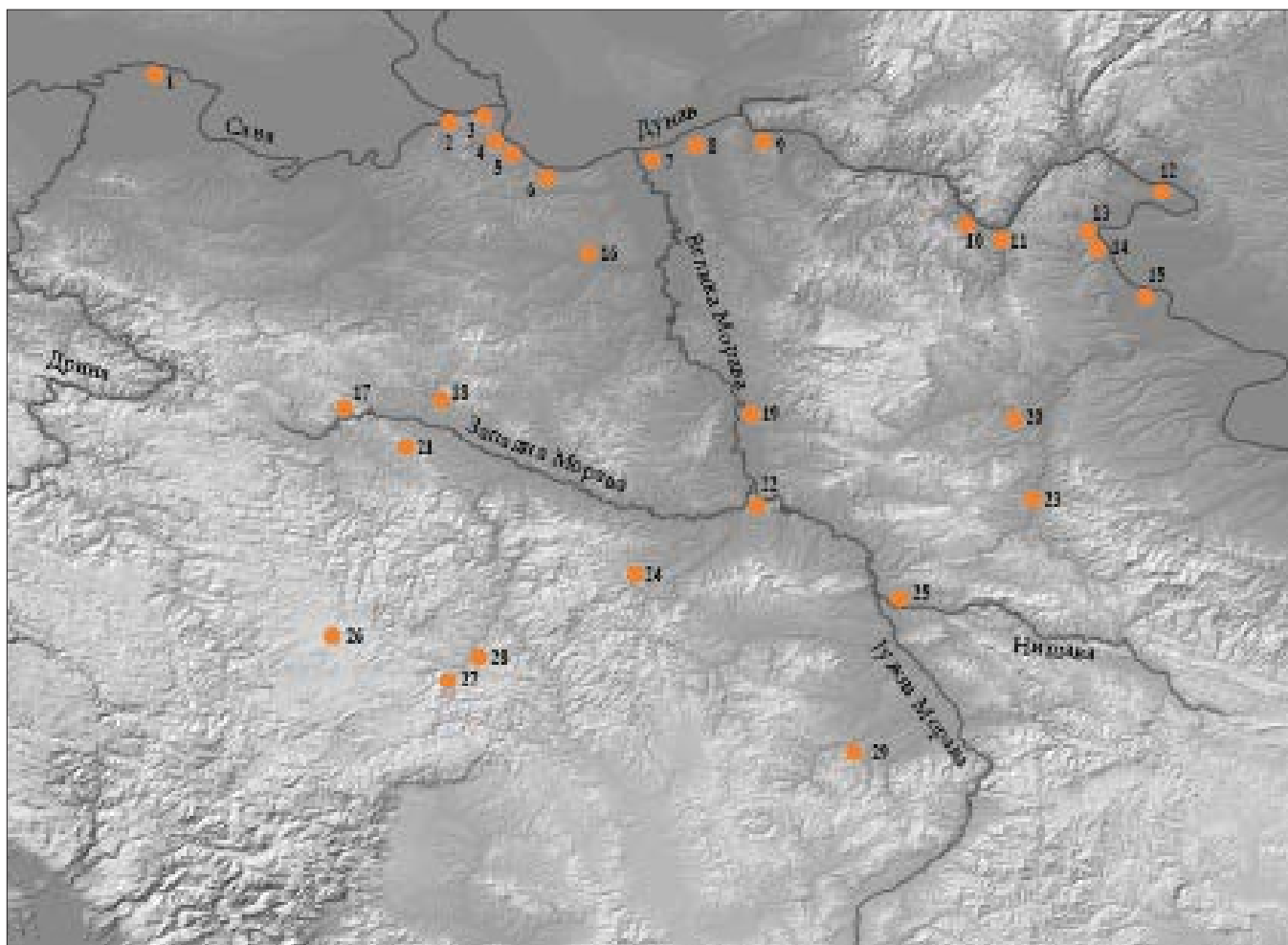
²⁴ Јанковић М., *Београд*, 96–98; Јанковић Ђ., *Srednjovekovna грнчарија*, 96, 98, сл. 5; Вуксан, *Средњовековни локалитети*, 192–194, Т. I/1–3.

²⁵ Јанковић М., Јанковић Ђ., *Словени*, 50, 91, 110; Винча, 91–92, 131–132; Radičević, *Medieval Necropoles*, 499–502.

²⁶ Берић, Рашковић, *Резултати рекогносцирања*, 139–141, Т. I/1.

²⁷ Бајаловић-Хаџи-Пешић, *Накит VIII–XVIII века*, кат. бр. 3, Т. III/3; Шпехар, *Средњовековни налази*, 366, сл. 2/7–8.

²⁸ Garam, *Das awarenzeitliche Gräberfeld*, 278, Abb. 149/1–12, 254; Григоров, *Метални накити*, 35, 39, обр. 18, 29.

Сл. 49. Важнија налазишта IX–X века на Централном Балкану:

1. Мачванска Митровица; 2. Београд; 3. Карабурма; 4. Винча; 5. Ритопек; 6. Брестовик; 7. Дубравица (Морава); 8. Браничево; 9. Велико Градиште; 10. Бољетин; 11. Велики Градац; 12. Костол; 13. Грабовица; 14. Ушће Слатинске реке; 15. Прахово; 16. Дивичмеђ; 17. Рошци; 18. Соколица; 19. Буприја; 20. Гамзиград; 21. Јелица; 22. Укоса; 23. Равна; 24. Гобеља; 25. Ниш; 26. Врсенице; 27. Рас; 28. Постење; 29. Рујковац

тумачења мање вероватна.²⁹ Ранокаролиншко копље из некрополе у Винчи,³⁰ пак, представља за сада једини такав налаз код нас (сл. 48в).

И поред тога што је повратак циркулације византијског новца на Централном Балкану наговештен још од ковања цара Теофила (829–842),³¹ средина IX века представља време значајних бугарских акција. Изнето је мишљење да су Бугари у склопу своје

уобичајене пограничне политике, а током припрема за сукобе са Србима који су се ширили из јадранског залеђа, овладавали земљом још једног савезничког словенског племена – Морављана.³² Тада је граница између Србије и Бугарске, добро је познато, била у области Раса. Тај податак је забележен у опису мировног споразума уз који су Срби спремили Бугарима скромне поклоне,³³ што свакако говори о тадашњој српској привреди и материјалним могућностима. Од такве слике у приличној мери одудара уникатан златни печат, откупљен на аукцији, који

²⁹ Bugarski, *Early Mediaeval Finds*, 87–93; Bugarski et al., *Early Mediaeval Burial*, 285–305.

³⁰ Винча, 92, кат. бр. 326.

³¹ Радић, Иванишевић, *Византијски новац*, 27, кат. бр. 567–573.

³² Komatina, *The Slavs*, 74–78.

³³ ИСН I, 148 (С. Ђирковић).

је уз извесну задршку приписан Стројимиру, брату архонта Мутимира.³⁴

СРБИЈА, БУГАРСКА И ПОНОВНО ЈАЧАЊЕ ВИЗАНТИЈСКОГ УТИЦАЈА НА ЦЕНТРАЛНОМ БАЛКАНУ

Устоличење цара Василија I (867–886) означило је нову етапу, јер се у његово време учвршћује византијски утицај на Јадрану и оснажује у унутрашњости Полуострва, пре свега путем мисије христијанизације. Она је у Србији извођена, по свему судећи, из приморских центара.³⁵ Бугарске епископије у Београду, Браничеву, Нишу и Расу настају управо у другој половини IX и током X века.³⁶ Успостављање те организације, у оквиру византијског система, морало је бити у вези са извесним демографским и економским опоравком, накратко угроженим бугарском окупацијом Србије у трећој деценији X века.

Сходно томе, уочава се умножавање насеља и некропола, па је и оставштина из друге половине IX и X века боље проучена (сл. 49). Уз поседање отвореног простора поред река, насеља се све чешће стварају унутар античких тврђава, које су бирани због топографских повољности и постојећих фортификација.³⁷ Безбедносни изазови се најјасније огледају на детаљније истраженим висинским утврдама, где се уочава обнова постојећих бедема и изградња нових.³⁸

Средином X века, када се прилике на Балкану мењају у корист Византије, Србија се простирала од Цетине, Ливна и динарског масива до долине Западне Мораве и, можда, Расе. Према писању цара Константина Порфирогенита, на тој територији је било осам градова, од којих су два била у Босни.³⁹ Уз неке мање засноване покушаје, тек недавно је предложена идентификација једног од тих градова, Дестиникона, са Великом градином у Врсеницама (сл. 50).⁴⁰ Прихватање тог тумачења води до слике раносредњовековног српског града који није урбанизован као антички, а ни велик ни многољудан, али пружа заштиту и услове за вођење одређених привредних

активности, у конкретном случају, у планинском региону. О изгледу или самом географском размештају других српских градова не зна се ништа.⁴¹

За разлику од насеља, која се сада равномерно прате у већем делу Србије јужно од Саве и Дунава, некрополе су углавном евидентирани у Посавини и Подунављу, до Ђердапа.⁴² Пагански обичај полагања посуде са храном приликом сахране задржао се и након мисија покрштавања, што показује некропола у Равни код Књажевца, управо из последњих деценија IX и из X, до прве половине XI века.⁴³ Истом добу су приписани случајни налази целих посуда из околине Крушевца и Варварина који би могли да указују на постојање некропола.⁴⁴ О томе да се евангелизација не може сматрати завршеном до назначеног времена вероватно сведоче и хумке из околине Сјенице, које међутим нису геодетски снимљене и проучене у довољној мери да би се сагледало њихово право значење.⁴⁵

Саобразна укратко предоченом развоју је и повећана монетаризација тржишта од средине X века. Новац из тог времена је налажен на истоку наше земље и даље долином Тимока, до Ниша.⁴⁶ О споменути процесима и зачецима поновне урбанизације сведочи и изванредан број остава накита, вероватно из доба византијско-бугарских сукоба у последњим деценијама X века,⁴⁷ те оруђа и војне опреме, и делом богослужбених предмета, из друге половине X и прве половине XI века.⁴⁸ Садржај остава упућује на развој пољопривреде, војске и заната.

У овом одсечку раног средњег века долази до потпуне униформизације грнчарије на простору балканско-подунавске културне групе, којој припада и

³⁴ Živković, *The Golden Seal*, 23–29.

³⁵ ИСН I, 152–153 (С. Ђирковић).

³⁶ Поповић В., *Епископска седишта*, 33–40.

³⁷ Cf. Bulić, *The Fortifications*, 191–208, 225.

³⁸ Popović M., *Tvrđava Ras*, 139–142; Мркобрад, *Рас – Посећење*, 203–217; Popović, Bikić, *Vrsenice*, 97–100; Милинковић, *Градина на Јелици* (2010), 206.

³⁹ ИСН I, 158–163, 166–168 (С. Ђирковић).

⁴⁰ Popović, Bikić, *Vrsenice*, 130–134.

⁴¹ Cf. Ђирковић, „Насељени градови”, 9–32; Кораћ, *Од касирона ка јолису*, 26; Popović, Bikić, *Vrsenice*, 133.

⁴² Ercegović-Pavlović, *Les nécropoles*, 40–60, 64, Pl. XIX; Јанковић М., *Београд*, 97–99; Јанковић М., Јанковић Ђ., *Словени*, 72–73, 81–82; Радичевић, *Периодизација некропола*, 349–359, са литературом.

⁴³ Jovanović, Vuksan, *Medieval Necropolis*, 223–229, 235–236; cf. Špehar, *Remarks*, 77–78.

⁴⁴ Минић, *Керамичке посуде*, 88–89, Т. I/1–2.

⁴⁵ Премовић-Алексић, *Средњовековна хумка*, 337–351; cf. Špehar, *Remarks*, 89.

⁴⁶ Радић, Иванишевић, *Византијски новац*, 27–31.

⁴⁷ Ерцеговић-Павловић, *Остата наушница*, 83–94; Минић, Томић, *Остата средњовековној накити*, 125–129.

⁴⁸ Бугарски, Иванишевић, *Раносредњовековна остата*, 131–152.

Сл. 50. Велика градина у Врсеницама, керамичке посуде

наш материјал.⁴⁹ Уз њу, у области Раса се појављује и керамика бугарске провенијенције, чије присуство одражава политичке прилике на граници између Бугарске и Србије.⁵⁰ Таквих налаза има у мањем броју и у источној Србији.

Накит од сребра постаје све заступљенији, а примећује се и технолошки напредак у изради бронзаног.⁵¹ Ипак, на нашем тлу су ретки налази високог златарства из већих средишта Царства, као што су златне лунуласте наушнице из Мачванске Митровице.⁵² Висок ниво израде одликује и сребрни накит из оставе у Великом Градишту, извесно рад византијског златара, која садржи и ливене комаде (сл. 51), што уз оставу из Бољетина указује на паралелну израду две категорије украса према платежним могућностима наручилаца.⁵³ Аргументовано је мишљење да су радионице за ливење накита деловале и на подручју Београда и у Ђердапском региону.⁵⁴

⁴⁹ Janković M., *The Ceramic Ware of the Lower-Danube*, 75–83; Би-кић, *Средњовековна керамика Београда*, 43–44, 112–113.

⁵⁰ Popović M., *Tvrđava Ras*, 155–161, p. 622, sl. 105–106.

⁵¹ Јанковић М., *Неки њодаци*, 110.

⁵² Марјановић-Вујовић, Томић, *Накит на тлу Србије*, 57, кат. бр. 260; Викић, *Vizantijski nakit u Srbiji*, 50–51, 146, sl. 21/4.

⁵³ Минић, Томић, *Остава средњовековног накита*, 128–129; Викић, *Vizantijski nakit u Srbiji*, 111–112; Ерцеговић-Павловић, *Остава наушница*, 91–93.

⁵⁴ Марјановић-Вујовић, *Раносредњовековна некропола*, 30, 35; Јанковић М., *Неки њодаци*, 105, 110–111.

ЗАКЉУЧАК

На централнобалканском простору се сасвим јасно осликава културни дисконтинуитет у раном средњем веку. Живот у утврђењима замире у тој мери да се ромејски налази само спорадично прате до почетка и, ретко, средине или краја VII века. Писана сведочанства о бројним словенским групама које су пошодиле Балкан у другој половини VI и почетком VII века⁵⁵ утицала су на стварање опште представе о масовном насељавању још у првој половини VII столећа. Међутим, постојећа археолошка евиденција, бар када је реч о нашем простору, показује другачију слику, тј. упућује на скроман обим словенског насељавања у раној етапи. Уз то, стиче се утисак да се оно није одиграло у једном даху.

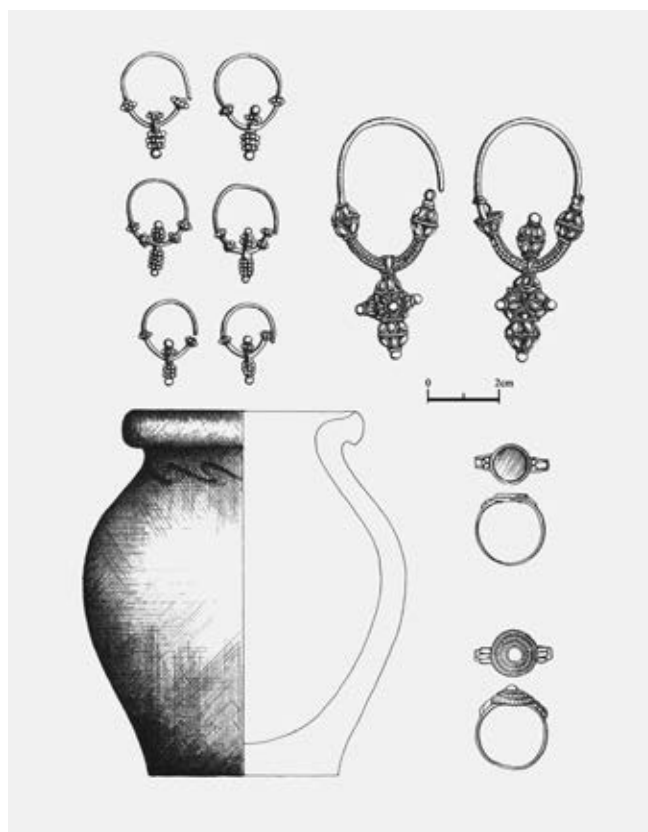
Чини се да су локалитети са ромејским налазима с краја VI и из VII века и словенска насеља били груписани у различитим регионима. Изузетак је област Ђердапа, где има назнака присуства обе популације у исто време, мада није јасно у којој мери су Словени били заступљени пре доласка бугарских савезничких племена. Први трајнији контакти Словена и Византије, дакле, на нашем тлу су се одиграли најкасније почетком VII века, али грађа из друге половине тог столећа не наговештава њихово

⁵⁵ Cf. Popović V., *La descente des Koutrigours, des Slaves et des Avars*, 607–631; Максимовић, *Северни Илирик*, 23–50; ИСН I, 109–124 (Ј. Ковачевић).

интензивирање. Док су у низијским областима око Западне и Велике Мораве, Дрине и Саве забележени ретки трагови словенског насељавања у то време, на ширем простору Јужног Поморавља они за сада сасвим недостају, али постоје – једнако малобројни – налази који можда упућују на аутохтону популацију (сл. 45).⁵⁶ Након свега, на снази остаје стари закључак Георгија Острогорског да словенско насељавање у VII веку није заменило византијску управу на централнобалканском простору.⁵⁷ Разлог за ову недореченост је, чини се, управо у постепеној колонизацији и избегавању градова који су на иначе неурбанизованом подручју представљали природне управне центре. Читав овај простор остао је врло слабо насељен и ван ичије непосредне власти.⁵⁸

Нова насеља на рановизантијским налазиштима заснивају се тек након једног и по до два столећа, док трагова ромејске популације у VIII веку за сада нема. Поједини налази приписују се словенским племенима која су Бугари населили на простор српског Подунавља, где се као главно упориште узима слабо присуство бугарског материјала.⁵⁹ Слично томе, потпуно одсуство таквих налаза, на супрот Расу, довело је до српског одређења Велике градине у Врсеницама.⁶⁰ За разлику од раније етапе у којој се словенске насеобине образују махом уз речне токове у балканској унутрашњости, налази из Подунавља и обнова живота у античким утврдама упућују на другачије механизме насељавања у VIII и IX веку. Они су могли бити условљени поменути померањима, па можда чак и миграцијом са територије Аварског каганата, што је и даље само претпоставка. Трећи, познији правац био је са Јадрана и тицао се најпре померања Срба. Разложно је, дакле, претпоставити да се након велике депопулације насељавање централнобалканских области у раном средњем веку одвијало sukcesивним приливом становништва из околних региона (сл. 49).

Налази накита и новца јасно сведоче да су византијски производи, или пак они по тамошњим узорима, на овом подручју били присутни знатно пре поновног успостављања царске власти. Будући да су две

Сл. 51. Остава из Великог Градишта

државе биле у сталном додиру, ширењем Бугарске долази и до преношења византијских образаца. Све то указује на постојање јединственог културног миљеа заснованог на византијским традицијама, који су усвојили и Словени на Централном Балкану. Јасно се сагледавају зрачења са црноморске обале уз Дунав, до нашег простора, а такви подстицаји су свакако допирали и из византијских упоришта на Јадрану.⁶¹ Они су вероватно били слабијег интензитета, и пре свега их треба тражити у областима које су припадале оновременој Србији.

Коначно, археолошка слика сведочи о стабилизацији словенских заједница на Централном Балкану током X века и прилично складно наговештава улазак ових простора у нову етапу средњег века, поново под византијском царском круном.

⁵⁶ Bugarski, *Jánoshida Type Earrings*, 233–246; Радишић, *Досагашиња сазнања*.

⁵⁷ Ostrogorsky, *The Byzantine Empire*, 4.

⁵⁸ Cf. Curta, *The Beginning of the Middle Ages*, 196–197.

⁵⁹ Љубинковић М., *Ка проблему словенизације Београда*, 20–24; Špehar, *Remarks*, 86–87.

⁶⁰ Popović, Bikić, *Vrsenice*, 131–134.

⁶¹ Bikić, *Vizantijski nakit u Srbiji*, 146–147.

ХРОНОЛОШКЕ ТАБЛИЦЕ

527–565.	Владавина цара Јустинијана I.	913–959.	Владавина цара Константина VII Порфирогенита.
527–530.	Словенска племена са доњег Дунава почињу упаде у Тракију.	око 926.	Бугарска војска под командом цара Симеона привремено, до 927. године, осваја Србију.
548.	Словенска племена из Паноније прелазе Дунав и пустоше средишње области Балканског полуострва.	око 933 – око 950.	Владавина кнеза Часлава.
	Од средине 6. века учестали упади Словена на Балканско полуострво.	око 950.	Дубровачка епископија уздигнута у архиепископију, с надлежношћу над областима Србије, Травуније и Захумља.
582.	Авари освајају Сирмијум.	1018.	Византијски цар Василије II после слома Бугарског царства оснива катепанат Бугарске и тему Србију.
582–602.	Владавина цара Маврикија. Последњи покушаји одбране северних граница Царства од напада Авара и Словена.	1019–1020.	Византијски цар Василије II утврђује територијални обим Охридске архиепископије, у чијем је саставу и епископија у Расу.
626.	Авари и Словени опседају Цариград.	1039–1042.	Кнез Војислав заузима Србију и Дукљу, потом и Травунију и Захумље.
око 634.	Хрвати и Срби на позив цара Ираклија (610–641) долазе да се као савезници Византијског царства боре против Авара, заузврат им је дозвољено да се населе у Далмацији.	1064.	Угри (Мађари) освајају византијски Београд.
680.	Бугари се под ханом Аспарухом насељавају југоисточно од доњег Дунава.	1072.	Неуспео устанак против византијске власти у теми Бугарској. Устаници проглашавају Бодина, сина дукљанског кнеза Михаила, за цара Бугарске.
око 780–800.	Владавина српског кнеза Вишеслава.	1077.	Дукљански краљ Михаило тражи папску заставу од Гргура VII.
око 800–820.	Владавина српског кнеза Просигоја.	око 1085.	Дукљански краљ Бодин осваја област Раса и у њој поставља као своје намеснике Вукана и Марка.
око 850.	Борбе са Бугарима успешно предводи кнез Властимир, а у каснијим годинама и његови синови Мутимир, Стројимир и Гојник.	1089.	Барска епископија уздигнута у архиепископију.
око 820–851.	Владавина српског кнеза Властимира.	1094.	Састанак цара Алексија Комнина и рашког жупана Вукана.
851–891.	Владавина српског кнеза Мутимира.	1096.	Крсташке војске пролазе преко територије данашње Србије, војним путем од Београда, преко Ниша и Софије, до Константинопоља, док се један део спушта путевима уз Јадранско приморје.
867–886.	Владавина цара Василија I.	1118–1143.	Владавина цара Јована II Комнина.
854.	Бугарски хан Борис напада Србију. Након склапања мира размена заробљеника код Раса, који се тада први пут помиње, као насеље, тврђава или област.		
између 867. и 874.	Покрштавање српске владарске породице из црквених средишта на Јадранском приморју. Српски кнежеви прихватају врховну власт цара.		
892–917.	Владавина српског кнеза Петра Гојниковића.		

око 1122.	Цар Јован Комнин осваја Рас.	1219.	Рукоположење архимандрита Саве Немањића за првог архиепископа „ <i>свих српских и ѿморских земаља</i> “ у Никеји; васељенски патријарх и сабор у Никеји дају српској архиепископији право аутокефалије. Манастир Жича постаје седиште архиепископа и крунидбена црква.
1127.	Током византијско-угарског рата Срби освајају тврђаву Рас. Велики жупан Урош I удаје своју кћер Јелену за престолонаследника Угарске, будућег краља Бела Слепог.	1221–1254.	Владавина никејског цара Јована III Ватаца.
1129.	Византијска војска осваја Рас, а велики жупан Урош I признаје врховну власт цара, уз обавезу слања војних трупа.	1236.	Архиепископ Сава умире у бугарском граду Трнову; наредне године његове мошти пренете су у манастир Милешеву.
1143–1180.	Владавина цара Манојла I Комнина.	1243–1276.	Владавина краља Стефана Уроша I.
1147.	Две велике крсташке војске, под вођством немачког цара Конрада III и француског краља Луја VII, пролазе војним путем од Београда до Константинопоља.	1259–1282.	Владавина Михаила VIII Палеолога.
1166–1196.	Владавина великог жупана Стефана Немање.	1261.	Обнова Византијског царства у Константинопољу.
1172.	Неуспео покушај одметања Стефана Немање од византијске власти. Манојло I Комнин заробљава великог жупана, који учествује у царевом војничком тријумфу улицама Константинопоља.	1274.	Краљ Урош не прихвата Лионску унију.
1180–1183.	Владавина цара Алексија II Комнина; после његовог убиства Стефан Немања не признаје новог цара Андроника I Комнина и креће у освајања византијских области.	1276–1282.	Владавина краља Стефана Драгутина.
1185–1195.	Владавина цара Исака II Анђела.	1282–1328.	Владавина Андроника II Палеолога.
1189.	Током трећег крсташког рата Стефан Немања и Фридрих Барбароса састају се у Нишу и воде преговоре о савезу.	1282.	На Дежевском сабору краљ Драгутин предаје престо брату Милутину и добија своју посебну област.
1191.	У бици на Јужној Морави српска војска поражена од Византије. Немања враћа мањи део освојених области византијском цару, а његов средњи син и престолонаследник Стефан жени се царевом синовicom Евдокијом.	1282–1321.	Владавина краља Стефана Уроша II Милутина.
око 1192.	Растко Немањић одлази у Свету Гору и prima постриг као монах Сава.	око 1291.	Куманско-татарски поход на Србију и спаљивање Жиче. Седиште српске архиепископије премешта се у Пећ.
1195–1203.	Владавина цара Алексија III Анђела.	1298–1299.	Византијско-српски преговори. Мир је закључен 1299. и ослажен браком између краља Милутина и Симониде, ћерке цара Андроника II Палеолога. Дотадашња Милутинова освајања, међу којима и најважније северне Македоније са Скопљем, призната су у форми мираза.
1196.	Стефан Немања предаје власт Стефану, зету византијског цара, и као монах Симеон одлази у Студеницу, а наредне године у Свету Гору.	1314.	Краљ Милутин заробио, готово ослепео и протерао свог сина и престолонаследника Стефана (Дечанског) због побуне. Стефан је са синовима провео у Константинопољу скоро седам година.
1198.	Монаси Симеон и Сава обнављају светогорски манастир Хиландар.	1321–1331.	Владавина Стефана Уроша III Дечанског.
1196–1227.	Владавина Стефана Немањића.	1324–1337.	Столовање српског архиепископа Данила II.
1204.	IV крсташки рат, крсташки освајају Константинопољ и распарчавају Византијско царство.	1328–1341.	Владавина Андроника III Палеолога.
1204–1261.	Никејско царство. Немањићи га сматрају наследником срушеног Византијског царства.	1330.	Битка код Велбужда. Победа српске војске под Стефаном Дечанским над бугарским царем Михаилом. У тој бици посебно се истакао млади краљ Стефан Душан.
1204–1221.	Владавина никејског цара Теодора I Ласкариса.	1331–1355.	Владавина краља Стефана Душана.
1217.	Крунисање Стефана Немањића за првовенчаног краља „ <i>свих српских и ѿморских земаља</i> “ преко легата које је послао папа Хонорије III.	1334.	Краљ Душан осваја области у средишњој Македонији, укључујући Охрид и Прилеп.
		1341–1354.	Грађански рат у Византији, између регента малолетног Јована V Палеолога и Јована Кантакузина, који се прогласио за цара и заштитника Палеолога.

1341–1391.	Владавина Јована V Палеолога.	1372–1389.	Владавина кнеза Лазара Хребељановића.
1342.	Савез Јована Кантакузина са краљем Душаном. Краљева освајања у југозападној Македонији и северном Епиру.	1375.	Измирење српске и византијске цркве. Васаљенска патријаршија дала опрост Душану, Урошу, Јоаникију и архијерејима; пећком архиепископу призната титула патријарха у унутрашњем саобраћају, Душану постхумно призната титула цара Србије.
1343.	Савез регената са краљем Стефаном Душаном, који од тог времена традиционалној титули владара „ <i>све српске и поморске земље</i> “ додаје и „ <i>ирчке земље</i> “.	1376–1379.	Владавина Андроника IV Палеолога.
1345.	Краљ Душан осваја Сер, југоисточну Македонију и Свету Гору.	1377.	Босански бан Твртко I Котроманић крунише се за краља Срба, Босне, Поморја и западних земаља.
крај 1345. / почетак 1346.	Краљ Душан се проглашава за цара Србије и дела Византијског царства; најчешће користи титуле „ <i>василевс и авиокрајор Србије и Романије</i> “ (на грчком) и „ <i>цар Срба и Грка</i> “ (на српском језику).	1389.	Битка на Косову, погибија кнеза Лазара и султана Мурата.
1346.	Царско крунисање Стефана Душана у Скопљу. Српска црква уздигнута је на ранг патријаршије, а за првог српског патријарха рукоположен је архиепископ Јоаникије.	1391–1425.	Владавина Манојла II Палеолога.
1347–1354.	Владавина Јована VI Кантакузина.	1402.	Битка код Ангоре, у којој Стефан Лазаревић ратује као вазал султана Бајазида. У повратку са бојишта у Константинопољу добија од византијског цара највишу дворску титулу деспота.
1347.	Цар Душан осваја Епир.	1402–1427.	Владавина деспота Стефана Лазаревића.
1349.	На државном сабору у Скопљу објављен Душанов законик (допуњен Законик објављен на сабору у Серу 1354).	1403–1404.	Београд постаје престоница српске државе (до 1427).
1348.	Цар Душан осваја Тесалију.	1408.	Деспот Стефан Лазаревић именован за витеза Змајевог реда, који је установио угарски краљ Жигмунд.
1352.	Одлука цариградског патријарха Калиста и синода о изопштењу цара Душана, патријарха Јоаникија и српских архијереја (тзв. Калистова анатема), због Душановог крунисања за византијског цара и уздизања цркве у патријаршију.	1425–1448.	Владавина Јована VIII Палеолога.
1352.	Битка код Димотике, у којој Јован Кантакузин и Турци побеђују присталице цара Јована V Палеолога, Србе и Бугаре.	1428–1430.	Зидање Смедерева, нове престонице српске државе.
1354.	Турци освајају град Галипољ, њихово прво значајно упориште у Европи.	1439.	Деспот Ђурађ не прихвата Фирентинску унију. Први пад Смедерева.
1355.	Смрт цара Душана под неразјашњеним околностима. Распад његове државе убрзо је отворио епоху међусобних сукоба бројних обласних господара.	1440.	Турци први пут опседају Београд (под влашћу Угарске).
1355–1371.	Владавина цара Стефана Уроша.	1449–1453.	Владавина Константина XI Драгаша Палеолога.
1365.	Вукашин Мрњавчевић добија титулу краља и постаје савладар цара Уроша.	1453, 29. маја	Турско освајање Константинопоља. Султан Мехмед II свечано улази у град који постаје престоница Османског царства.
1371.	Битка на Марици, погибија краља Вукашина и деспота Угљеше Мрњавчевића. Вукашинов син Марко, дотадашњи млади краљ, добија титулу краља. Смрћу цара Уроша изумире мушка линија лозе Немањића.	1455.	Пад Новог Брда под турску власт.
		1456.	Турци други пут опседају Београд (под влашћу Угарске).
		1459.	Турско освајање Смедерева и крај српске средњовековне државе.

БИБЛИОГРАФИЈА

- ВИИНЈ** = *Византијски извори за историју народа Јуџославије I–VI*, Београд 1955–1986 (2007²).
- ГГБ** = Годишњак града Београда, Београд
- ГДКС** = Гласник Друштва конзерватора Србије, Београд
- ГСАД** = Гласник Српског археолошког друштва, Београд
- ГСУД** = Гласник Српског ученог друштва, Београд
- ЗЗСК** = Зборник заштите споменика културе, Београд
- ЗМПУ** = Зборник Музеја примењене уметности, Београд
- ЗМСЛУ** = Зборник Матице српске за ликовне уметности, Нови Сад
- ЗНМ** = Зборник Народног музеја у Београду, Београд
- ЗРВИ** = Зборник радова Византолошког института, Београд
- ЗФФ** = Зборник Филозофског факултета, Београд
- ИГ** = Историјски гласник, Београд
- ИСН** = *Историја српског народа I–III*, Београд 1981–1983.
- ИЧ** = Историјски часопис, Београд
- ЛССВ** = *Лексикон српског средњег века*, ed. С. Ћирковић, Р. Михаљчић, Београд 1999
- НПЗ** = Новопазарски зборник, Нови Пазар
- ПКЈИФ** = Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд
- РВМ** = Рад Војвођанских музеја, Нови Сад
- ХЗ** = Хиландарски зборник, Београд
- ААС** = *Acta Archaeologica Carphatica*, Krakow
- АР** = *Arheološki pregled*, Beograd
- АВ** = *Archaeologia Bulgarica*, Sofia
- ВФ** = *Byzantinische Forschungen*, Amsterdam
- ВМГС** = *Byzantine and Modern Greek Studies*, Birmingham
- ВЗ** = *Byzantinische Zeitschrift*, München
- СА** = *Cahiers archéologiques*, Paris
- ДОР** = *Dumbarton Oaks Papers*, Washington D.C.
- ОДВ** = *The Oxford Dictionary of Byzantium I–III*, ed. А. Р. Kazhdan, New York – Oxford 1991.
- РГ** = *Patrologiae cursus completus, ser. graeca*, ed. J.-P. Migne, 1–161, Paris 1857–1866.
- VAMZ** = *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Zagreb
- ΔΧΑΕ** = *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρίας, Αθήνα*
- Антонова, Шумен** = В. Антонова, *Шумен и Шуменската крейоси*, Шумен 1985.
- Антоновић, Ејничка крејанања** = М. Антоновић, *Ејничка крејанања у Поморављу у XI и XII веку*, in: *Моравска Срдија: историја, култура, уметност*, ed. С. Мишић, Крушевац–Београд 2007, 73–84.
- Арсиф, Пецикоза, Манастир и књијорски јрџ** = Р. Арсиф, В. Пецикоза, *Манастир и књијорски јрџ из Ђелија код Лајковца*, ГСАД 22 (2006) 167–178.
- Археолошко длајо Косова и Мејохије** = *Археолошко длајо Косова и Мејохије: од неолита до раног средњег века I* (Зборник радова), II (Каталог), ed. Н. Тасиф, Београд–Приштина 1998.
- Архиепископ Данило II, Живоји краљева** = Архиепископ Данило II и његови настављачи, *Живоји краљева и архиепископа српских*, превео Л. Мирковић, Београд 1935.
- Бајаловић-Хаџи-Пешић, Накиј VIII–XVIII века** = М. Бајаловић-Хаџи-Пешић, *Накиј VIII–XVIII века у Музеју града Београда*, Београд 1984.
- Бајаловић-Хаџи-Пешић, Налази византијске керамике** = М. Бајаловић-Хаџи-Пешић, *Налази византијске керамике XI–XIII века на јодручју Срдије*, ЗРВИ 36 (1997) 139–154.
- Бајаловић-Хаџи-Пешић, О налазима неких јредмејта** = М. Бајаловић-Хаџи-Пешић, *О налазима неких јредмејта у јојичком стилу на јерийјорији Срдије*, Саопштења 24 (1992) 217–222.
- Баришић, Грчки најјиси** = Ф. Баришић, *Грчки најјиси на иконама осјаве у Раковцу*, ЗФФ 10/1 (1968) 211–216.
- Баришић, О измирењу српске и византијске цркве** = Ф. Баришић, *О измирењу српске и византијске цркве 1375*, ЗРВИ 21 (1982) 159–182.

- Берић, Рашковић, *Резултати рекогносцирања* = Н. Берић, Д. Рашковић, *Резултати рекогносцирања античких и средњовековних налазишта тирсеничке оштинине и суседних области*, ГСАД 18 (2002) 137–156.
- Бикић, *Антички узор* = В. Бикић, *Антички узор у средњовековном нахићу XI–XII века на тлу Србије*, in: *Трећа југословенска конференција византолога*, edd. Љ. Максимовић, Н. Радошевић, Е. Радуловић, Београд–Крушевац 2002, 237–247.
- Бикић, *Глеђосана керамика у Србији* = В. Бикић, *Хронолошки, технолошки и стилски оквири глеђосане керамике у Србији: пример манастира Свугенице*, in: М. Поповић, *Манастир Свугеница – археолошка открића*, Београд 2015, 337–357.
- Бикић, *Ексклузивно кинеско посуђе* = В. Бикић, *Ексклузивно кинеско посуђе на Балкану: налази Селадона из XIV века са Београдске тврђаве*, ЗНМ 21/1 (2013) 253–273.
- Бикић, *Кухиња и тиреза* = В. Бикић, *Кухиња и тиреза: посуђе у свакодневном животи*, in: *Приватни животи у српским земљама средњега века*, edd. С. Марјановић-Душанић, Д. Поповић, Београд 2004, 139–160.
- Бикић, *Познотипички бронзани свећњаци* = В. Бикић, *Познотипички бронзани свећњаци са Београдске тврђаве*, Саопштења 24 (1992) 224–228.
- Бикић, *Србија и Византија у 13. веку* = В. Бикић, *Србија и Византија у 13. веку: археолошка сведочанства о тировинском промету*, in: *Шеста национална конференција византолога*, Београд, 18–20. јун 2015 (у штампи).
- Бикић, *Средњовековна керамика Београда* = В. Бикић, *Средњовековна керамика Београда*, Београд 1994.
- Бикић, *Тризна керамика* = В. Бикић, *Тризна керамика из смедеревској замка*, in: *Пад Српске десетине 1459. године*, ed. М. Спремић, Смедерево–Београд 2011, 409–416.
- Бикић, Поповић, *Археолошке теме* = В. Бикић, М. Поповић, *Археолошке теме у будућим византолошким истраживањима у Србији*, in: *Византијски свет на Балкану II*, edd. Б. Крсмановић, Љ. Максимовић, Р. Радић, Београд 2012, 655–665.
- Благојевић, *Државна управа* = М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997 (Београд 2001).
- Благојевић, *Соће* = М. Благојевић, *Соће – основни порез средњовековне Србије: једна перера или кабао живота*, Глас САНУ 390 (2001) 1–44.
- Благојевић, *Српски сабори* = М. Благојевић, *Српски сабори и сабори ошачаства Немањина и Лазаревића*, Глас САНУ 410, Одељење историјских наука, књ. 14 (2008) 1–40.
- Благојевић, Медаковић, *Историја српске државности I* = М. Благојевић, Д. Медаковић, *Историја српске државности I: Од настанка првих држава до почетка српске националне револуције*, Нови Сад 2000.
- Богдановић, *Историја старе српске књижевности* = Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Београд 1980.
- Божилев, Гюзелев, *Историја на средњовековна Бугарија* = И. Божилев, В. Гюзелев, *Историја на средњовековна Бугарија, VII–XIV век*, Софија 1999.
- Божилев, *Доходак царски* = И. Божилев, *Доходак царски (поводом 198 члана Душановог законика Раковачкој рукопису)*, Београд 1956.
- Божилев, *Коњ добри и оружје* = И. Божилев, *Коњ добри и оружје (уз члан 48 Душановог законика)*, Зборник Матице српске за друштвене науке 13–14 (1956) 84–92.
- Бојанин, *Забава и свештовине* = С. Бојанин, *Забава и свештовине у средњовековној Србији од краја XII до краја XV века*, Београд 2005.
- Бојовић, *Краљевство и свештост* = Б. И. Бојовић, *Краљевство и свештост. Политичка филозофија средњовековне Србије*, Београд 1999.
- Борисов, *Керамика и керамично производство* = Б. Борисов, *Керамика и керамично производство през XI–XII век од територијата на днешна Југоисточна Бугарија*, Радново 2002.
- Брмболић, Лазаревић, *Манастир Манасија* = М. Брмболић, К. Лазаревић, *Манастир Манасија – резултати археолошких истраживања 2013. године*, ГДКС 38 (2014) 69–73.
- Брокијер, *Путовање преко мора* = Бертрам де ла Брокијер, *Путовање преко мора*, Београд 1950.
- Бугарски, Иванишевић, *Раносредњовековна ошжава* = И. Бугарски, В. Иванишевић, *Раносредњовековна ошжава изданих предмета из Руковца и слични налази са југочјатра централној Балкана*, Старијар 63 (2013) 131–152.
- Веселиновић, *Војска* = А. Веселиновић, *Војска у средњовековној Србији*, Војноисторијски гласник 1–2 (1994) 385–422 (= idem, *Држава српских десетина*, Београд 2006, 153–204).
- Веселиновић, *Држава српских десетина* = А. Веселиновић, *Држава српских десетина*, Београд 2006.
- Винавер, *Проблем производње сребра* = В. Винавер, *Проблем производње сребра у средњовековној Србији*, Историјски записи 17/3 (1960) 481–512.
- Винча = *Винча у историји и средњем веку*, каталог изложбе, Београд 1984.
- Војводић, *Владарски пореци у Дулеву* = Д. Војводић, *Српски владарски пореци у манастиру Дулеву*, Зограф 29 (2002–2003) 143–160.
- Војводић, *Укрштена дијадима и „порион“* = Д. Војводић, *Укрштена дијадима и „порион“. Две древне и неубичајене инвентарије српских владара у XIV и XV веку*, in: *Трећа југословенска конференција византолога*, edd. Љ. Максимовић, Н. Радошевић, Е. Радуловић, Београд–Крушевац 2002, 249–276.
- Вуксан, *Средњовековни локалитети* = М. Вуксан, *Средњовековни локалитети у околини Бора*, ГСАД 6 (1990) 191–196.

- Гајић, *Сребрне чаше* = М. Гајић, *Сребрне чаше позној средњеј века у Србији*. Каталог изложбе, Београд 2010.
- Гај-Поповић, *Новац и ковница* = Д. Гај-Поповић, *Новац и ковница краља Радослава*, Нумизматичар 8 (1985) 102–118.
- Георгиева, *Керамика от двореца на Царевец* = С. Георгиева, *Керамика от двореца на Царевец*, in: *Царевград Търнов, Дворецът на българските царе през Втората българската дрвжава II, Керамика, битови предмети и вѳоръжение, накити и тѳкани*, София 1974, 7–186.
- Григоров, *Метални накити* = В. Григоров, *Метални накити от средновековна България (VII–XI век)*, София 2007.
- Грѳци извори за българската историја = Грѳци извори за българската историја VII, София 1968.
- Дагрон, *Цар и ѳрвосвештеник* = Ж. Дагрон, *Цар и ѳрвосвештеник. Студија о византијском „цезароѳаизму“*, Београд 2001.
- Данило Други, *Живѳи* = Данило Други, *Живѳи краљева и архиеѳискоја срѳских, Службе*, edd. Г. Мак Данијел, Д. Петровић, Београд 1988.
- Данилови настѳављачи = Данилови настѳављачи. Данилов ученик, груѳи настѳављачи Даниловој зборника, ed. Г. Мак Данијел, Београд 1989.
- Динић, *Браничево* = М. Динић, *Браничево у средњем веку*, in: idem, *Срѳске земље у средњем веку: историјско-ѳеоѳрафске студије*, ed. С. Ћирковић, Београд 1978, 84–112.
- Динић, *За хронологију Душанових освајања* = М. Динић, *За хронологију Душанових освајања византијских ѳрадова*, ЗРВИ 4 (1956) 1–11.
- Динић, *Из срѳске историје средњеја века* = М. Динић, *Из срѳске историје средњеја века*, edd. С. Ћирковић, В. Ћокић, Београд 2003.
- Динић, *О виѳезу Палману* = М. Динић, *О виѳезу Палману*, in: idem, *Из срѳске историје средњеја века*, edd. С. Ћирковић, В. Ћокић, Београд 2003, 447–451.
- Динић-Кнежевић, *Тканине* = Д. Динић-Кнежевић, *Тканине у ѳривреди средновековној Дубровника*, Београд 1982.
- Дончева-Петкова, *Средновековни крѳстове-енколпиони* = Л. Дончева-Петкова, *Средновековни крѳстове-енколпиони от България (IX–XIV в.)*, София 2011.
- Душанов законик = Душанов законик, ed. Ћ. Бубало, Београд 2010.
- Ђорђевић, *Зидно сликарство срѳске властѳеле* = И. Ђорђевић, *Зидно сликарство срѳске властѳеле у доба Немањѳа*, Београд 1994.
- Ђурић, *Сумрак Византије* = И. Ђурић, *Сумрак Византије. Време Јована VIII Палеѳѳоја*, Београд 1984.
- Ђурић, *Нови Исус Навин* = В. Ј. Ђурић, *Нови Исус Навин*, Зограф 14 (1983) 5–16.
- Ерцеговић-Павловић, *Остѳава наушница* = С. Ерцеговић-Павловић, *Остѳава наушница из римско-византијској касѳела из Бољѳишина на Дунаву*, Старинар 20 (1969) 83–96.
- Ерцеговић-Павловић, *Средњовековна некроѳола у Нишу* = С. Ерцеговић-Павловић, *Средњовековна некроѳола у Нишу*, Старинар, н. с., 27 (1976) 83–100.
- Живковић Б., *Поѳаново* = Б. Живковић, *Поѳаново. Црѳежи фресака*, Београд 1986.
- Живковић В., *Кѳѳор* = В. Живковић, *Кѳѳор – модел касно-средњовековној ѳрада*, in: *Приватни живѳи у срѳским земљама средњеј века*, edd. С. Марјановић-Душанић, Д. Поповић, Београд 2004, 80–110.
- Живковић Т., *Јужни Словени* = Т. Живковић, *Јужни Словени ѳод византијском влашћу (600–1025)*, Београд 2002.
- Живковић Т., *Црквена орѳанизација* = Т. Живковић, *Црквена орѳанизација у срѳским земљама (рани средњи век)*, Београд 2004.
- Живојиновић, *Истѳорија Хиландара* = М. Живојиновић, *Истѳорија Хиландара I*, Београд 1998.
- Живѳи краљева = Живѳи краљева и архиеѳискоја срѳских најѳсао архиеѳиској Данило и друѳи, ed. Ћ. Даничић, Загреб 1866.
- Законик цара Душана (1898) = Законик Сѳеѳана Душана цара срѳској, ed. С. Новаковић, Београд 1898.
- Законик цара Душана (1960) = Законик цара Сѳеѳана Душана 1349 и 1354, ed. Н. Радојчић, Београд 1960.
- Залеская, *Свѳзи средновековног Херсонеса* = В. Н. Залеская, *Свѳзи средновековног Херсонеса с Сиријом и Малом Азијом*, in: *Восточное Средиземноморье и Кавказ IV–XVI вв.*, edd. А. В. Банк, В. Г. Луконин, Ленинград 1988, 93–104.
- Зборник средњовековних ѳириличких ѳовѳља и ѳисама I = Зборник средњовековних ѳириличких ѳовѳља и ѳисама Срѳије, Босне и Дубровника I, 1186–1321, edd. В. Мошин, С. Ћирковић, Д. Синдик, Београд 2011.
- Зечевић, *Зделе са водоравном грѳком* = Е. Зечевић, *Прилоѳ ѳроучавану здела са водоравном грѳком*, НПЗ 27 (2003) 73–105.
- Зечевић, *Накитѳ Новој Брда* = Е. Зечевић, *Накитѳ Новој Брда. Из археѳолошке збирке ѳозној средњеј века*, Београд 2006.
- Зечевић, Радичевић, *Керамика Ђурђевић Сѳуѳова* = Е. Зечевић, Д. Радичевић, *Керамика Ђурђевић Сѳуѳова*, НПЗ 25 (2001) 73–105.
- Иванишевић, *Налаз средњовековној новца* = В. Иванишевић, *Налаз средњовековној новца из цркве Св. Николе (Никољац) код Бијелој Поља*, Нумизматичар 30 (2012) 221–232.
- Иванишевић, *Новац краља Радослава* = В. Иванишевић, *Новац краља Радослава*, ЗРВИ 37 (1998) 87–95.
- Иванишевић, *Новчарство средњовековне Срѳије* = В. Иванишевић, *Новчарство средњовековне Срѳије*, Београд 2001.
- Иванишевић, *Развој хералдике* = В. Иванишевић, *Развој хералдике у средњовековној Срѳији*, ЗРВИ 41 (2004) 213–234.
- Иванишевић, *Сѳари Косѳѳолац* = В. Иванишевић, *Сѳари Косѳѳолац, Локалитѳетѳ Рудине – насеље*, ГСАД 3 (1986) 222–226.

- Иванишевић, Бугарски, *Примена LiDAR технологије* = В. Иванишевић, И. Бугарски, *Примена LiDAR технологије у анализи топографије Марјума/Мораве и Кулича*, Стариначар 62 (2012) 239–255.
- Ивановић, *Развићак војне службе* = М. Ивановић, *Развићак војне службе као основ формирања власијског слоја у српској средњовековној држави*, Војноисторијски гласник 1 (2014) 30–48.
- Историја применене уметности код Срба I* = *Историја применене уметности код Срба I*, Београд 1977.
- История культуры Древней Руси* = *История культуры Древней Руси. Том 1. Домонгольский период. Материальная культура*, edd. Н. Н. Воронин, М. К. Каргер, М. А. Тиханова, Москва 1951.
- Јанковић Ђ., *Подунавски гео области Аквиса* = Ђ. Јанковић, *Подунавски гео области Аквиса у VI и почетком VII века*, Београд 1981.
- Јанковић Ђ., *Словени* = Ђ. Јанковић, *Словени у источној Србији у VI и VII столећу*, in: *Археологија источне Србије*, ed. М. Лазић, Београд 1997, 133–149.
- Јанковић М., *Београд* = М. Јанковић, *Београд и његова околина од IX до XI века*, ГГБ 52 (2005) 95–107.
- Јанковић М., *Неки подаци* = М. Јанковић, *Неки подаци о изрази предметна од обојених метала на Кључу Дунава у IX–XI веку*, ЗНМ 11–1 (1983) 99–114.
- Јанковић М., *Средњи налаз* = М. Јанковић, *Средњи налаз из Прахова*, ЗНМ 9–10 (1979) 271–277.
- Јанковић М., *Средњовековно насеље* = М. Јанковић, *Средњовековно насеље на Великом Грациу у X–XI веку*, Београд 1981.
- Јанковић М., Јанковић Ђ., *Словени* = М. Јанковић, Ђ. Јанковић, *Словени у југословенском Подунављу*, каталог изложбе, Београд 1990.
- Јанц, *Орнаментни фресака* = З. Јанц, *Орнаментни фресака из Србије и Македоније од XII до средине XV века*, Београд 1961.
- Јиречек, *Историја Срба* = К. Јиречек, *Историја Срба I–II*, Београд 1952².
- Јовановић В., *Осјава средњовековној новца* = В. Јовановић, *Осјава средњовековној новца из Тејова*, Нумизматичар 3 (1980) 169–180.
- Јовановић В., *Средњовековни град Звечан* = В. Јовановић, *Средњовековни град Звечан*, Стариначар 13–14 (1962–1963) 137–150.
- Јовановић В. et al., *Ново Брдо* = В. Јовановић, С. Ђирковић, Е. Зечевић, В. Иванишевић, В. Радић, *Ново Брдо*, Београд 2004.
- Јовановић М., *Српски средњовековни новац* = М. Јовановић, *Српски средњовековни новац*, Београд 2001².
- Јуришић, *Градац* = А. Јуришић, *Градац, резултати археолошких радова*, Београд 1989.
- Калић, *Београд у међународној историји* = Ј. Калић, *Београд у међународној историји средњег века*, in: *Ослобођење градова у Србији од Турака 1862–1867*, ed. В. Чубриловић, Београд 1970, 47–60.
- Калић, *Два царства* = Ј. Калић, *Два царства у српској историји XII века*, ЗРВИ 38 (1999–2000) 197–212 (= eadem, *Европа и Срби*, Београд 2006, 563–581).
- Калић, *Жујан Белош* = Ј. Калић, *Жујан Белош*, ЗРВИ 36 (1997) 63–81 (= eadem, *Европа и Срби*, Београд 2006, 623–642).
- Калић, *Земун у XII веку* = Ј. Калић, *Земун у XII веку*, ЗРВИ 13 (1971) 27–56.
- Калић, *Ниш у средњем веку* = Ј. Калић, *Ниш у средњем веку*, ИЧ 31 (1984) 7–27.
- Калић, *Охридска архиепископија* = Ј. Калић, *Охридска архиепископија и Србија XII века*, ЗРВИ 44/1 (2007) 197–208.
- Калић, *Подаци Алберта Ахенског* = Ј. Калић, *Подаци Алберта Ахенског о ујарско-византијским односима крајем XI века*, in: eadem, *Европа и Срби. Средњи век*, Београд 2006, 49–58.
- Калић, *Срби у јошном средњем веку* = Ј. Калић, *Срби у јошном средњем веку*, Београд 1994.
- Калић, *Србија и Београд почетком XV века* = Ј. Калић, *Србија и Београд почетком XV века*, ГГБ 25 (1978) 97–105.
- Калић, *Црквене ириликe* = Ј. Калић, *Црквене ириликe у српским земљама до стварања архиепископије 1219. године*, in: *Сава Немањин – Свети Сава. Историја и предање*, ed. В. Ђурић, Београд 1979, 27–53 (= eadem, *Европа и Срби*, Београд 2006, 113–152).
- Калић-Мијушковић, *Београд у средњем веку* = Ј. Калић-Мијушковић, *Београд у средњем веку*, Београд 1967.
- Кандић, *Испраживање архиепископије* = О. М. Кандић, *Испраживање архиепископије и конзерваторски радови у Манастиру Сокоћани*, Саопштења 16 (1984) 7–29.
- Кирпичников, *Древнерусское оружие* = А. Н. Кирпичников, *Древнерусское оружие, выпуск третий, Доспех, комплекс боевых средств IX–XIII вв.*, *Археология СССР Е1-36, Академия наук СССР, Институт археологии, Издательство 'Наука'*, Ленинград 1971, 1–126.
- Ковачевић Ј., *Средњовековна ношња балканских Словена* = Ј. Ковачевић, *Средњовековна ношња балканских Словена. Студија из историје средњовековне културе Балкана*, Београд 1953.
- Ковачевић М., *Профана архиепископија* = М. Ковачевић, *Профана архиепископија средњовековној Крушевца: резултати досадашњих испраживања*, Стариначар 30 (1979) 13–29.
- Ковачевић-Којић, *Градска насеља* = Д. Ковачевић-Којић, *Градска насеља средњовековне босанске државе*, Сарајево 1978.
- Ковачевић-Којић, *Средњовековна Сребреница* = Д. Ковачевић-Којић, *Средњовековна Сребреница, XIV–XV вијек*, Београд 2010.
- Кодер, *Византијски свет* = Ј. Кодер, *Византијски свет. Увод у историјску географију источне Медитерана током византијске епохе*, Београд 2011.
- Коматина И., *Срби на југу крсташа* = И. Коматина, *Срби на југу крсташа*, ИЧ 64 (2015) 55–83.

- Коматина И., *Српски владари у Алексијади* = И. Коматина, *Српски владари у Алексијади – хронолошки оквири деловања*, ЗРВИ 52 (2015) 173–194.
- Коматина И., *Црква и држава* = И. Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Београд 2016.
- Коматина П., *Византијска титлула Констинтинина Бодина* = П. Коматина, *Византијска титлула Констинтинина Бодина*, ЗРВИ 48 (2011) 63–78.
- Коматина П., *Моравски епископ* = П. Коматина, *Моравски епископ Аџафон на Фотијевој сабору 879/880. г.*, in: *Српска историологија данас* (2009), ed. Б. Шијаковић, Београд 2010, 359–368.
- Коматина П., *Појам Бујарске* = П. Коматина, *Појам Бујарске у XI и XII веку и територија Охридске архиепископије*, in: *Византијски свет на Балкану I*, edd. Б. Крсмановић, Љ. Максимовић, Р. Радић, Београд 2012, 41–56.
- Коматина П., *Србија и Дукља* = П. Коматина, *Србија и Дукља у делу Јована Скилице*, ЗРВИ 49 (2012) 159–186.
- Коматина П., *Црквена историја* = П. Коматина, *Црквена историја Византије од краја иконоборства до смрти цара Василија I*, Београд 2014.
- Константин Филозоф, *Житије десјотиа Стефана* = Константин Филозоф, *Повести о словима, Житије десјотиа Стефана Лазаревића*, ed. Г. Јовановић, Београд 1989.
- Констинтинин Философ = Констинтинин Философ и његов живој Стефана Лазаревића десјотиа српској, ed. В. Јагић, ГСУД 42 (1875) 223–377.
- Кораћ, *Испраживање Св. Пантелејмона у Нишу* = В. Кораћ, *Испраживање остатака храма Св. Пантелејмона у Нишу*, ЗРВИ 39 (2001–2002) 103–145.
- Кораћ, *Од касирона ка јолису* = В. Кораћ, *Од касирона ка јолису*, in: *Трећа југословенска конференција византологија*, edd. Љ. Максимовић, Н. Радошевић, Е. Радуловић, Београд–Крушевац 2002, 23–28.
- Корзухина, Пескова, *Древнерусские энколпионы* = Г. Ф. Корзухина, А. А. Пескова, *Древнерусские энколпионы. Најрудные кресты-реликвирии XI–XII вв.*, Санкт Петербург 2003.
- Крсмановић, *О односу ујравне и црквене организације* = Б. Крсмановић, *О односу ујравне и црквене организације на подручју Охридске архиепископије*, in: *Византијски свет на Балкану I*, edd. Б. Крсмановић, Љ. Максимовић, Р. Радић, Београд 2012, 17–39.
- Крстић, Величковић, Марјановић-Вујовић, *Археолошко блато Србије* = Д. Крстић, М. Величковић, Г. Марјановић-Вујовић, *Археолошко блато Србије из музејских збирки*. Каталог изложбе, Београд 1983.
- Литаврин, *Болгария* = Г. Г. Литаврин, *Болгария и Византија в XI–XII вв.*, Москва 1960.
- Лукић-Крстановић, *Научна тумачења сабора* = М. Лукић-Крстановић, *Научна тумачења сабора*, in: *Зборник Етнографској музеја у Београду 1901–2001*, Београд 2001, 131–140.
- Љубинковић Р. et al., *Испраживачки и конзерваторски радови* = Р. Љубинковић et al., *Испраживачки и конзерваторски радови на цркви Ваведења у Лиљану*, ЗССК 10 (1959) 70–91.
- Љубинковић М., *Ка проблему словенизације Београда* = М. Љубинковић, *Ка проблему словенизације Београда и северне Србије*, ГГБ 25 (1978) 17–25.
- Љубинковић М., *Некролола цркве Св. Пејра* = М. Љубинковић, *Некролола цркве Св. Пејра код Новог Пазара*, ЗНМ 6 (1970) 172–195.
- Мадас, *Славковица* = Д. Мадас, *Славковица*, Крагујевац 1984.
- Максимовић, *Византијска владарска идеологија* = Љ. Максимовић, *Византијска владарска идеологија и методе владарине у случају Србије. Прилој разумевању византијској Комонвелта*, in: idem, *Византијски свет и Срби*, Београд 2008, 159–177.
- Максимовић, *Византијска провинцијска ујрава* = Љ. Максимовић, *Византијска провинцијска ујрава у доба Палеологија*, Београд 1972.
- Максимовић, *„Византинизми“ краља Стефана Радослава* = Љ. Максимовић, *„Византинизми“ краља Стефана Радослава*, ЗРВИ 46 (2009) 139–147.
- Максимовић, *Владарска идеологија* = Љ. Максимовић, *Владарска идеологија у српској држави и подизање Сигуденице*, in: *Византијски свет и Срби*, Београд 2008, 113–131.
- Максимовић, *Значење речи Грк и Јелин* = Љ. Максимовић, *Значење речи Грк и Јелин у српским средњовековним изворима*, ЗРВИ 38 (1999–2000) 215–227 (= idem, *Византијски свет и Срби*, Београд 2008, 219–231).
- Максимовић, *Македонија* = Љ. Максимовић, *Македонија у историји средњовековне Србије*, Глас САНУ 404, Одељење историјских наука књ. 13 (2006) 29–50.
- Максимовић, *Организација византијске власћи* = Љ. Максимовић, *Организација византијске власћи у новоосвојеним областима после 1018. године*, ЗРВИ 36 (1997) 21–43.
- Максимовић, *Покршћавање Срба и Хрвајта* = Љ. Максимовић, *Покршћавање Срба и Хрвајта*, ЗРВИ 35 (1996) 155–174.
- Максимовић, *Политичка улоја Јована Канџакузина* = Љ. Максимовић, *Политичка улоја Јована Канџакузина после абдикације*, ЗРВИ 9 (1966) 121–193 (= idem, *Огледи о политичкој моћи у Византији*, Београд 2013, 163–270).
- Максимовић, *Порески систем* = Љ. Максимовић, *Порески систем у грчким областима Српској Царства*, ЗРВИ 17 (1976) 101–125.
- Максимовић, *Развијак центрифугалних сила* = Љ. Максимовић, *Развијак центрифугалних сила у политичким односима Византије и Србије током XIV века*, in: idem, *Византијски свет и Срби*, Београд 2008, 351–357.
- Максимовић, *Севасџи* = Љ. Максимовић, *Севасџи у средњовековној Србији*, ЗРВИ 32 (1993) 137–147.
- Максимовић, *Северни Илирик* = Љ. Максимовић, *Северни Илирик у VI веку*, ЗРВИ 19 (1980) 23–57.

- Максимовић, *Србија и суседне области* = Љ. Максимовић, *Србија и суседне области пре и после 4. хришћанској рајна*, in: idem, *Византијски свет и Срби*, Београд 2008, 417–432.
- Максимовић, *Српска царска палисуда* = Љ. Максимовић, *Српска царска палисуда*, Глас САНУ 384, Одељење историјских наука, књ. 10 (1998) 173–196 (= idem, *Византијски свет и Срби*, Београд 2008, 133–149).
- Максимовић, *Царство Стефана Душана* = Љ. Максимовић, *Царство Стефана Душана: џенеза и карактер*, in: idem, *Византијски свет и Срби*, Београд 2008, 191–206.
- Манева, *Средновековен нахиј од Македонија* = Е. Манева, *Средновековен нахиј од Македонија*, Скопје 1992.
- Марјановић-Вујовић, *Христови од VI до XII века* = Г. Марјановић-Вујовић, *Христови од VI до XII века из збирке Народној музеја*, Београд 1987.
- Марјановић-Вујовић, *Раносредновековна некролола* = Г. Марјановић-Вујовић, *Раносредновековна некролола на Доњем брду Београдске тврђаве*, ГГБ 36 (1989) 17–46.
- Марјановић-Вујовић, *Трњане* = Г. Марјановић-Вујовић, *Трњане: српска некролола (крај XI – џочетјак XIII века)*, Београд 1984.
- Марјановић-Вујовић, *Томић, Нахиј на џилу Србије* = Г. Марјановић-Вујовић, Г. Томић, *Нахиј на џилу Србије из средновековних некролола од IX–XV века*, Београд 1982.
- Марјановић-Душанић, *Владар као рајник* = С. Марјановић-Душанић, *Владар као рајник. Прилој изучавању немањихке идеолојије*, ЗФФ 16 (1989) 125–146.
- Марјановић-Душанић, *Владарска идеолојија* = С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеолојија Немањиха. Дијломаћичка сџудија*, Београд 1997.
- Марјановић-Душанић, *Владарске инсџијије* = С. Марјановић-Душанић, *Владарске инсџијије и државна симболика у Србији од XIII до XV века*, Београд 1994.
- Марјановић-Душанић, *Елементи царској џројрама* = С. Марјановић-Душанић, *Елементи царској џројрама у Душановој џовели уз „Законик”*, ПКЈИФ 65–66/1–4 (1999–2000) 3–20.
- Марјановић-Душанић, *Немањин најрсни крси* = С. Марјановић-Душанић, *Немањин најрсни крси: из наше сџаре инсџијолојије*, ЗФФ 17 (1991) 203–215.
- Марјановић-Душанић, *Свети краљ* = С. Марјановић-Душанић, *Свети краљ. Кулиј Стефана Дечанској*, Београд 2007.
- Марковић В., *Православно монашџво* = В. Марковић, *Православно монашџво и манастири у средновековној Србији*, Сремски Карловци 1920.
- Марковић М., *Прво џушовање Светиој Саве* = М. Марковић, *Прво џушовање Светиој Саве у Палестину и џејов значај за српску средновековну уметносџ*, Београд 2009.
- Маршак, *Согдијскоје серебро* = Б. И. Маршак, *Согдијскоје серебро. Очерки по восточној торевтике*, Москва 1971.
- Миятев, *Кратка историја* = К. Миятев, *Кратка историја на бџгарската архитектура*, София 1965.
- Микулчић, *Сџаро Скојје* = И. Микулчић, *Сџаро Скојје со околните тврђини*, Скопје 1982.
- Милинковић, *Градина на Јелици (2010)* = М. Милинковић, *Градина на Јелици. Рановизантијски брду и средновековно насеље*, Београд 2010.
- Милинковић, *Градина на Јелици (2014)* = М. Милинковић, *Градина на Јелици, регионални центар на северу Источној римској царсџва*, in: *Градина на Јелици. Тридесет џодина археолошких исџраживања (1984–2014)*, edd. М. Милинковић, П. Шпехар, Чачак 2014, 17–51.
- Милићевић, *Манастири у Србији* = М. Ђ. Милићевић, *Манастири у Србији*, Београд 1867.
- Милошевић Д., *Нахиј од XII до XV века* = Д. Милошевић, *Нахиј од XII до XV века из збирке Народној музеја*, Београд 1987.
- Милошевић Г., *Сџановање у средновековној Србији* = Г. Милошевић, *Сџановање у средновековној Србији*, Београд 1997.
- Миљковић, *Сава, Стефан Радослав и Димитрије Хомајин* = Б. Миљковић, *Сава, Стефан Радослав и Димитрије Хомајин*, ЗРВИ 52 (2015) 259–275.
- Минић, *Керамика из Крушевца* = Д. Минић, *Прилој даџовању средновековне керамике из Крушевца*, Старијар 30 (1979) 43–47.
- Минић, *Керамичке џосуде* = Д. Минић, *Керамичке џосуде као брдно брлози на средновековним некрололама у Србији*, ГГБ 25 (1978) 87–95.
- Минић, *Осџава нахија из Трџовишџа* = Д. Минић, *Осџава нахија из средновековној Трџовишџа код Новој Пазара*, НПЗ 8 (1984) 23–35.
- Минић, *Сџирално увијена жица* = Д. Минић, *Сџирално увијена жица на средновековном нахију из Србије*, Старијар 38 (1987) 73–81.
- Минић, *Томић, Осџава средновековној нахија* = Д. Минић, Г. Томић, *Осџава средновековној нахија из Великој Градишџа*, Старијар 23 (1972) 125–130.
- Михаљчић, *Крај српској царсџва* = Р. Михаљчић, *Крај српској царсџва*, Београд 2001³.
- Мојсиловић, *Просџорна сџрукџура* = С. Мојсиловић, *Просџорна сџрукџура манастира средновековне Србије*, Саопштења 13 (1981) 7–45.
- Мојсиловић, *Средновековни манастир у Павловцима* = С. Мојсиловић, *Средновековни манастир у Павловцима на Космају. Просџорно-архишеќијонска сџудија*, Саопштења 13 (1981) 127–146.
- Моравска Србија = Моравска Србија, џуди и дела. Каталог изложде, Крушевац 1971.
- Моравска школа и џено доба = Моравска школа и џено доба, ed. В. Ј. Ђурић, Београд 1972.
- Мохов, *К cursus honorigit Константина Диогена* = А. С. Мохов, *К cursus honorigit Константина Диогена*, in: *Антична дрвност и средние века, вып. 27: Византија и средновековни Крым, Симферополь 1995, 32–37.*

- Мошин, *Акџии из светиоџорских архива* = В. Мошин, *Акџии из светиоџорских архива*, Споменик СКА 91 (1939) 153–260.
- Мркобрад, *Рас – Посџење* = Д. Мркобрад, *Рас – Посџење: фазе развоја уџверђења*, ЗРВИ 36 (1997) 203–219.
- Мусин, *Археология ‘личног благочестия’* = А. Е. Мусин, *Археология ‘личног благочестия’ в христианской традиции Востока и Запада*, in: *Христианская иконография Востока и Запада в памятниках материальной культуры древней Руси и Византии. Памяти Татьяны Чуковой*, edd. Е. Н. Носов, А. Е. Мусин, Санкт Петербург 2006, 163–222.
- Наумов, *К истории* = Е. П. Наумов, *К истории сербо-византийской границы во второй половине XIV в.*, *Византийский временник* 25 (1964) 231–234.
- Ненадовић, *Боџородица Љевишка* = С. Ненадовић, *Боџородица Љевишка: њен џосџанак и њено месџо у архиепископџури Милуџиновој времена*, Београд 1963.
- Николаева, *Древнерусская мелкая пластика* = Т. В. Николаева, *Древнерусская мелкая пластика из камня XI–XV вв.*, Москва 1983.
- Николић, *Византијски џисци о Србџи* = М. Николић, *Византијски џисци о Србџи (1402–1439)*, Београд 2010.
- Николић, Максимовић, Бабич, *Привесци са некројоле из Ниша* = Д. Николић, М. Максимовић, Д. Бабич, *Привесци са некројоле XII–XIII века из Ниша и њихов минерални сасџав*, in: *Археолоџија и џриродне науке*, Београд 1992, 167–175.
- Николов, Буюклиев, *Нови тракийски могилини погребенија* = Д. Николов, Х. Буюклиев, *Нови тракийски могилини погребенија от Чаталка, Старозагорско*, *Археология* 3 (1967) 10–25.
- Нитић, Темерински, *Налази џексџиља* = А. Нитић, Ж. Темерински, *Налази џексџиља из Пеџрове цркве код Новој Пазара*, *Саопштења* 37–38 (2006) 51–67.
- Нитић, *Тканине и џрофани косџим* = А. Нитић, *Тканине и џрофани косџим у срџском сликарсџиву XIV и џрве џоловине XV века – џорекло и развој сџиља*, *Ниш и Византија* 2 (2004) 317–334.
- Новаковић, *Охридска архиепископџија* = С. Новаковић, *Охридска архиепископџија у џочейку XI века: хрисовуље цара Василија II од 1019 и 1020 џод.*, in: *idem, Сџиси из исџоријске џеоџрафије*, ed. С. Ѓирковић, Београд 2003, 59–102.
- Оболенски, *Шесџ византијских џорџреџа* = Д. Оболенски, *Шесџ византијских џорџреџа*, Београд 1991.
- Одабрани сџоменици срџској џрава = Одабрани сџоменици срџској џрава (од XII до краја XV века), ed. А. В. Соловјев, Београд 1926.
- Острогорски, *Византијско царсџиво и околни светџи у VII веку* = Г. Острогорски, *Византијско царсџиво и околни светџи у VII веку*, in: *idem, Из византијске исџорије, исџориџрафије и џросџороџрафије, Садрана дела Георџија Осџроџорској III*, Београд 1970, 37–61.
- Острогорски, *Душан и њеџова власџела* = Г. Острогорски, *Душан и њеџова власџела у борбџи са Византијџом*, in: *Зборник у частџи шесџе сџџоџодинишџице Законика цара Душана*, Београд 1951, 79–86.
- Острогорски, *Исџорија Византијџе* = Г. Острогорски, *Исџорија Византијџе*, Београд 1959.
- Острогорски, *Пронија* = Г. Острогорски, *Пронија. Прилоџ исџорији феудализма у Византијџи и у јужнословенским земљама*, Београд 1951.
- Павловић, *Дечанске амџуле* = Л. Павловић, *Дечанске амџуле*, ЗМПУ 3–4 (1958) 101–104.
- Паровић-Пешикан, *Средњовековна некројола у Сремској Миџровици* = М. Паровић-Пешикан, *Средњовековна некројола у Сремској Миџровици*, *Старинар* 31 (1981) 179–191.
- Пескова, *Традицији изобразенија светџих* = А. А. Пескова, *Традицији изобразенија светџих на византијских крестак-реликваријак*, in: *Archeologia Abrahamica*, ed. Л. Беляев, Москва 2009, 285–309.
- Пириватрић, *Византијска џема Морава* = С. Пириватрић, *Византијска џема Морава и „Моравије” Консџанџина VII Порџироџенија*, ЗРВИ 36 (1997) 173–201.
- Пириватрић, *Византијске џредсџаве о Србџима* = С. Пириватрић, *Византијске џредсџаве о Србџима у доба џрвих Палеолоџа (око 1261 – око 1370)*, Универзитет у Београду 2013 (необјављена докторска дисертација).
- Пириватрић, *Византијске џиџуле Јована Оливера* = С. Пириватрић, *Византијске џиџуле Јована Оливера*, ЗРВИ 50/2 (2013) 713–724.
- Пириватрић, *Византијски светџи* = С. Пириватрић, *Византијски светџи и џосџанак краљевсџива и ауџокефалне цркве све срџске и џоморске земље (у штампџи)*.
- Пириватрић, *Византијско-срџски односи* = С. Пириватрић, *Византијско-срџски односи из друје џоловине владавине краља Милуџина (1299–1321) у делима савремених царџџрагских исџориџрафа – џрилоџ џроучавању џроблема*, in: *Манасџир Сџуденица – 700 џодина Краљеве цркве*, Београд 2016 (у штампџи).
- Пириватрић, *Једна џреџџосџавка* = С. Пириватрић, *Једна џреџџосџавка о џореклу буџарској цара Консџанџина Асена „Тиха”*, ЗРВИ 46 (2009) 313–331.
- Пириватрић, *Манојло I Комнин* = С. Пириватрић, *Манојло I Комнин, „царски сан” и „самодрџици обласџи срџској џресџиола”*, ЗРВИ 48 (2011) 89–118.
- Пириватрић, *Самуилова држава* = С. Пириватрић, *Самуилова држава: обим и каракџтер*, Београд 1997.
- Пириватрић, *Улазак Сџефана Душана у Царсџиво* = С. Пириватрић, *Улазак Сџефана Душана у Царсџиво*, ЗРВИ 44/2 (2007) 381–409.
- Пириватрић, *Хронолоџија и исџоријски конџексџи* = С. Пириватрић, *Хронолоџија и исџоријски конџексџи џодизања манасџира Сџуденице. Прилоџ исџраживању џроблема*, *Зограф* 39 (2015) 47–56.
- Поповић В., *Еџискојска седишџа* = В. Поповић, *Еџискојска седишџа у Србџи од IX до XI века*, ГЂБ 25 (1978) 33–39.

- Поповић В., *Увод у топографију Виминацијума* = В. Поповић, *Увод у топографију Виминацијума*, Старинар, н. с., 18 (1967) 29–49.
- Поповић Д., *Реликвије Часној крсти* = Д. Поповић, *Реликвије Часној крсти у средњовековној Србији*, in: *Константин Велики у византијској и српској традицији*, ed. Љ. Максимовић, Београд 2014, 99–121.
- Поповић И., *Злаћан накит* = И. Поповић, *Римски накит у Народном музеју у Београду. II Злаћан накит*, Београд 1996.
- Поповић И., *Касноантички и рановизантијски накит* = И. Поповић, *Касноантички и рановизантијски накит од злаћа у Народном музеју у Београду*, Београд 2001.
- Поповић И., *Прстијење* = И. Поповић, *Римски накит у Народном музеју у Београду. I Прстијење*, Београд 1992.
- Поповић М., *Археолошка сведочанства о кинијорским сахранама* = М. Поповић, *Археолошка сведочанства о кинијорским сахранама у средњем веку*, НПЗ 30 (2007) 15–47.
- Поповић М., *Београдска тврђава* = М. Поповић, *Београдска тврђава*, Београд 2006².
- Поповић М., *Владарско бравниште Стефана Немање* = М. Поповић, *Владарско бравниште Стефана Немање у Расу*, in: *Стефан Немања – Свети Симеон Мироточиви, историја и предање*, ed. Ј. Калић, Београд 2000, 233–246.
- Поповић М., *Двор владара и властеле* = М. Поповић, *Двор владара и властеле*, in: *Приватни животи у српским земљама средњег века*, edd. С. Марјановић-Душанић, Д. Поповић, Београд 2004, 29–63.
- Поповић М., *Лийовац* = М. Поповић, *Лийовац – грађови средњовековној властелиској бравништи*, Саопштења 34 (2002) 157–176.
- Поповић М., *Мајички замак* = М. Поповић, *Мајички замак*, Београд 2012.
- Поповић М., *Манастир Свуденица* = М. Поповић, *Манастир Свуденица – археолошка открића*, Београд 2015.
- Поповић М., *Налази новца* = М. Поповић, *Налази новца краља Стефана Радослава из тврђења Градина у Расу*, НПЗ 1 (1977) 37–54.
- Поповић М., *Смедеревски град* = М. Поповић, *Смедеревски град*, Београд 2013.
- Поповић М., *Тврђења Моравске Србије* = М. Поповић, *Тврђења Моравске Србије*, in: *Свети Кнез Лазар, Сименица о шестој стогодишњици Косовској боји 1389–1989*, Београд 1989, 71–88.
- Поповић С., *Крст у крују* = С. Поповић, *Крст у крују. Архитектура манастира у средњовековној Србији*, Београд 1994.
- Поповић, Бикић, *Комплекс средњовековне митрополије* = М. Поповић, В. Бикић, *Комплекс средњовековне митрополије у Београду: истраживања у Доњем граду Београдске тврђење*, Београд 2004.
- Поповић, Иванишевић, *Град Браничево* = М. Поповић, В. Иванишевић, *Град Браничево у средњем веку*, Старинар 39 (1988) 125–179.
- Поповић, Милошевић, *Животи на селу* = М. Поповић, Г. Милошевић, *Животи на селу*, in: *Приватни животи у српским земљама средњег века*, edd. С. Марјановић-Душанић, Д. Поповић, Београд 2004, 64–79.
- Премовић-Алексић, *Најреље* = Д. Премовић-Алексић, *Најреље – остаци средњовековне цркве и некрополе*, НПЗ 12 (1988) 23–62.
- Премовић-Алексић, *Средњовековна хумка* = Д. Премовић-Алексић, *Средњовековна хумка на локалитету Кобиљка код Сјенице*, in: *Сименица Јована Ковачевића*, edd. Р. Бунарџић, Ж. Микић, Београд 2003, 337–351.
- Приватни животи* = *Приватни животи у српским земљама средњег века*, edd. С. Марјановић-Душанић, Д. Поповић, Београд 2004.
- Пурковић, *Епиграфика и друштвени дух* = М. Пурковић, *Епиграфика и друштвени дух у старој српској држави*, Годишњак скопског Филозофског факултета 2 (1938) 111–139.
- Радић, *Време Јована V Палеолога* = Р. Радић, *Време Јована V Палеолога*, Београд 1993.
- Радић, Иванишевић, *Византијски новац* = В. Радић, В. Иванишевић, *Византијски новац из Народне музеја у Београду*, Београд 2006.
- Радичевић, *Периодизација некрополе* = Д. Радичевић, *Периодизација некрополе IX–XI века у доњем српском Подунављу*, Старинар 57 (2007) 349–362.
- Радичевић, *Раносредњовековни налази* = Д. Радичевић, *Раносредњовековни налази из Прилијца код Пожеге*, ГСАД 21 (2005) 327–342.
- Радичевић, Булић, *Прилој истраживања властелиске сахране* = Д. Радичевић, Д. Булић, *Прилој истраживања властелиске сахране у Моравској Србији*, in: *Власти и моћи. Властели Моравске Србије*, ed. С. Мишић, Београд 2014, 113–135.
- Радичевић, Цицковић, *Археолошка истраживања на Руднику* = Д. Радичевић, А. Цицковић, *Археолошка истраживања на Руднику (2009–2011)*, ГДКС 36 (2012) 36–41.
- Радичевић, Цицковић, *Нова истраживања средњовековних налазишта на Руднику* = Д. Радичевић, А. Цицковић, *Нова истраживања средњовековних налазишта на Руднику*, in: *Резултати нових археолошких истраживања у северозападној Србији и суседним територијама*, edd. В. Филиповић, Р. Арсић, Д. Антонић, Београд – Ваљево 2013, 237–248.
- Радишић, *Досадашња сазнања* = М. Радишић, *Досадашња сазнања о раносредњовековним насељима на централном Балкану*, in: *Од Романа до Словена. Археолошки налази из Србије и њихов контекст (у штампи)*.
- Радојковић, *Калуј за иконицу са Расе* = Б. Радојковић, *Калуј за иконицу са Расе – Градине*, НПЗ 8 (1984) 19–22.
- Радојковић, *Мешал* = Б. Радојковић, *Мешал, средњовековни*, in: *Историја примењене уметности код Срба I*, Београд 1977, 79–120.
- Радојковић, *Накит код Срба* = Б. Радојковић, *Накит код Срба од XII до краја XVIII века*, Београд 1969.

- Радојковић, *Примењена уметност моравске Србије* = Б. Радојковић, *Примењена уметност моравске Србије*, in: *Моравска школа и њено доба*, ed. В. Ј. Ђурић, Београд 1972, 191–210.
- Радојковић, *Средрна чаша властелина Санка* = Б. Радојковић, *Средрна чаша властелина Санка*, ЗМСЛУ 2 (1966) 53–62.
- Радојковић, *Српско златарство* = Б. Радојковић, *Српско златарство XVI и XVII века*, Нови Сад 1966.
- Радојковић, *Увоз бакарних и бронзаних предмета* = Б. Радојковић, *Увоз средњовековних бакарних и бронзаних предмета из Европе на територију Београда и Србије*, ГГБ 25 (1978) 177–184.
- Радојчић, *Српски државни сабори* = Н. Радојчић, *Српски државни сабори у средњем веку*, Београд 1940.
- Радојчић, *Порирети* = С. Радојчић, *Порирети српских владара у средњем веку*, Београд 1997².
- Радујко, *Блајослов и венчање* = М. Радујко, *Блајослов и венчање великој жујана Сјефана Немањића: сцруктура, извори, симболичка и идеолошко-иконографска структура обреда*, in: *Византијски свет на Балкану II*, edd. Б. Крсмановић, Љ. Максимовић, Р. Радић, Београд 2012, 253–283.
- Решетар, *Дубровачка нумизматика* = М. Решетар, *Дубровачка нумизматика I–II*, Београд 1924–1925.
- Симић, *Донжон куле* = Г. Симић, *Донжон куле у фортификацији средњовековних градова*, Београд 2010.
- Симић, *Палаћа Голубачкој града* = Г. Симић, *Палаћа Голубачкој града*, Саопштења 22–23 (1990–1991) 77–101.
- Синдик, *Комунално уређење Кошора* = И. Синдик, *Комунално уређење Кошора: од групе њоловине XII до њочейка XV сталећа*, Београд 1950.
- Славева, *Мошин, Српски грамоћи* = Л. Славева, В. Мошин, *Српски грамоћи од Душаново време*, Прилеп 1988.
- Смядовски, *За енколпониите* = С. Смядовски, *За енколпониите с надписи Николаос, Влахеос, Георгеос, Дијетриос*, Археологија 1991/1, 19–22.
- Соловјев, *Законик цара Сјефана Душана* = А. Соловјев, *Законик цара Сјефана Душана 1349. и 1354. године*, САНУ, Београд 1980.
- Спасић, *Средњовековна некропола* = Д. Спасић, *Средњовековна некропола „Код њодља” у Сјаром Косјолоцу*, Viminacium 4–5 (1989–1990) 157–175.
- Спасић-Ђурић, *Археолошка истраживања Браничева* = Д. Спасић-Ђурић, *Археолошка истраживања Браничева од 2007–2009. године*, Viminacium 16 (2011) 75–113.
- Спасић-Ђурић, *Град Виминацијум* = Д. Спасић-Ђурић, *Град Виминацијум*, Пожаревац 2015.
- Сјиси Димитрија Канђакузина и Владислава Грамајика = Сјиси Димитрија Канђакузина и Владислава Грамајика, ed. Ј. Грковић-Мејдор, Београд 1993.
- Сјиси св. Саве = Сјиси св. Саве, ed. В. Ђоровић, Београд 1928.
- Сјоменици за историја на Македонија = Сјоменици за средновековна и њоваја историја на Македонија I, ed. В. Мошин, Скопје 1975.
- Спремић, *Јело и њиће* = М. Спремић, *Јело и њиће*, in: *Привајни животи у српским земљама средњег века*, edd. С. Марјановић-Душанић, Д. Поповић, Београд 2004, 113–138.
- Спремић, *Десјој Ђураћ Бранковић* = М. Спремић, *Десјој Ђураћ Бранковић и његово доба*, Београд 1994.
- Спремић, *Дубровачка њрјовачка друштва* = М. Спремић, *Дубровачка њрјовачка друштва у Десјојовини Ђурђа Бранковића*, ЗФФ 13/1 (1975) 85–102.
- Спремић, *Прекинуј усјон* = М. Спремић, *Прекинуј усјон: српске земље у њозном средњем веку*, Београд 2005.
- Станковић, *Бујарска и Србија* = В. Станковић, *Бујарска и Србија у делима Георгија Акрополија и Георгија Пахимера*, ЗРВИ 46 (2008) 179–200.
- Станковић, *Срби у њоезији Теодора Продрома* = В. Станковић, *Срби у њоезији Теодора Продрома и Анонима Манјанској*, ЗРВИ 43 (2006) 437–450.
- Сјаре српске њовеље и њисма = Сјаре српске њовеље и њисма I–II, ed. Љ. Стојановић, Београд – Сремски Карловци 1929–1934.
- Сјари српски хрисовуљи = Сјари српски хрисовуљи, акти, биографије, летојиси, њијици, њоменици, зајиси и др., ed. Љ. Стојановић, Споменик СКА 3 (1890) 1–226.
- Стародубцев, *Задужинарство и књијори* = Т. Стародубцев, *Задужинарство и књијори у Србији у доба Лазаревића*, Саопштења 42 (2010) 39–63.
- Стефан Првовенчани, *Сабрана дела* = Стефан Првовенчани, *Сабрана дела*, edd. Љ. Јухас-Георгиевска, Т. Јовановић, Београд 1999.
- Стојановић, *Тканине* = Д. Стојановић, *Тканине*, in: *Историја њримењене уметности код Срба I*, Београд 1977, 283–299.
- Суботић, Максимовић, *Свети Сава и њодизање Милешеве* = Г. Суботић, Љ. Максимовић, *Свети Сава и њодизање Милешеве*, in: *Византијски свет на Балкану I*, edd. Б. Крсмановић, Љ. Максимовић, Р. Радић, Београд 2012, 97–109.
- Тарановски, *Историја српској њрава (1931–1935)* = Т. Тарановски, *Историја српској њрава у Немањићкој држави I–IV*, Београд 1931–1935.
- Тарановски, *Историја српској њрава (1996)* = Т. Тарановски, *Историја српској њрава у Немањићкој држави*, Београд 1996².
- Теодосије, *Жијије светјој Саве* = Теодосије, *Жијије светјој Саве*, ed. Д. Богдановић, Београд 1984.
- Тодић, *Ајостјол Андреја* = Б. Тодић, *Ајостјол Андреја и српски архиејиској на фрескама Сојоћана*, in: *Трећа јујословенска конференција визанјолоја*, edd. Љ. Максимовић, Н. Радошевић, Е. Радуловић, Београд–Крушевац 2002, 361–379.
- Тодић, *Грчаница* = Б. Тодић, *Грчаница. Сликарство*, Београд–Приштина 1988.
- Тодић, *Сјаро Најоричино* = Б. Тодић, *Сјаро Најоричино*, Београд 1993.
- Томовић, *Морфологија њиричких најјиса* = Г. Томовић, *Морфологија њиричких најјиса на Балкану*, Београд 1974.

- Томоски, *Исјавки и дојолненија* = Т. Томоски, *Исјавки и дојолненија на некои картии од средновековната историја на Македонија*, Годишен зборник, Филозофски факултет на универзитетот – Скопје: Историско-филолошки оддел, Кн. 7 (1954) 111–122.
- Тотев, *Сенов златен пръстен-печат* = К. Тотев, *Сенов златен пръстен-печат от Търновската църква 'Св. 40 мъченици'*, Старобългаристика 22 (1998) 97–108.
- Тошић, *Манасџир Манасџирак* = Г. Тошић, *Манасџир Манасџирак – ѝрилој ѝроучавању*, in: *Манасџир Каленић. У сусрећ шестој стојодушници*, ed. Ј. Калић, Београд–Крагујевац 2009, 147–154.
- Трифунувић, *Јајодина* = С. Трифунувић, *Јајодина, Пањевачки Рит, словенско насеље VII–X века*, ГСАД 9 (1993) 207–211.
- Ђирковић, *Дојуне и објашњења* = С. Ђирковић, *Дојуне и објашњења*, in: С. Новаковић, *Историја и традиција: изабрани радови*, ed. С. Ђирковић, Београд 1982, 436–478.
- Ђирковић, „Населени градови” = С. Ђирковић, „Населени градови” *Константинина Порфиријенија и најстарија ѝеријоријална организација*, ЗРВИ 37 (1998) 9–32.
- Ђирковић, *Неосџварена ауџономија* = С. Ђирковић, *Неосџварена ауџономија: градско друштво у Србији и Босни*, in: idem, *Радојници, војници, духовници. Друштва средњовековној Балкана*, Београд 1997, 265–271.
- Ђирковић, *Почтени виџез* = С. Ђирковић, *Почтени виџез Придислав Вукоџић*, ЗФФ 10/1 (1968) 259–276.
- Ђирковић, *Свети Сава* = С. Ђирковић, *Свети Сава између Истока и Запада*, in: *Свети Сава у срјској историји и традицији*, ed. С. Ђирковић, Београд 1998, 27–38.
- Ђирковић, *Срби* = С. Ђирковић, *Срби у средњем веку*, Београд 1997.
- Ђирковић, *Ковачевић-Којић, Ђук, Стјаро срјско рударство* = С. Ђирковић, Д. Ковачевић-Којић, Р. Ђук, *Стјаро срјско рударство*, Београд – Нови Сад 2002.
- Ђоровић-Љубинковић, *Срјска средњовековна ѓлеђосана керамика* = М. Ђоровић-Љубинковић, *Срјска средњовековна ѓлеђосана керамика (Средњовековна керамика са Новој Брда)*, ЗНМ 3 (1962) 165–186.
- Ђук, *Србија и Венеција* = Р. Ђук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, Београд 1986.
- Узелац, *Под сенком ѓса* = А. Узелац, *Под сенком ѓса: Тајари и јужнословенске земље у друјој ѓоловини XIII века*, Београд 2015.
- Узелац, *Поморавље у друјој ѓоловини XII века* = А. Узелац, „Чувај се Белијалових синова и оџровних стјрела!” – *Поморавље у друјој ѓоловини XII века*, in: *Стефан Немања и Тоџица*, ed. Д. Бојовић, Ниш 2011, 97–107.
- Узелац, *Скијски раздојници* = А. Узелац, *Скијски раздојници у бујарској ѓустини: ѓољед једној ходочасника на Поморавље средином XI века*, ИЧ 59 (2010) 59–76.
- Ферјанчић, *Визанџија ѓрема Срјском царству* = Б. Ферјанчић, *Визанџија ѓрема Срјском царству*, Глас САНУ 384, Одељење историјских наука, књ. 10 (1998) 155–171.
- Ферјанчић, *Визанџијски и срјски Сер* = Б. Ферјанчић, *Визанџијски и срјски Сер у XIV столеђу*, Београд 1994.
- Ферјанчић, *Визанџинци у Србији* = Б. Ферјанчић, *Визанџинци у Србији ѓрве ѓоловине XV века*, ЗРВИ 26 (1987) 173–215.
- Ферјанчић, *Десјоџи* = Б. Ферјанчић, *Десјоџи у Визанџији и јужнословенским земљама*, Београд 1960.
- Ферјанчић, *Севастјокрајтори и кесари* = Б. Ферјанчић, *Севастјокрајтори и кесари у Срјском царству*, ЗФФ 11/1 (1970) 255–269.
- Ферјанчић, *Србија и визанџијски свет* = Б. Ферјанчић, *Србија и визанџијски свет у ѓрвој ѓоловини XIII века (1204–1261)*, ЗРВИ 27–28 (1989) 103–148.
- Ферјанчић, *Максимовић, Свети Сава и Србија* = Б. Ферјанчић, Љ. Максимовић, *Свети Сава и Србија између Еџира и Никеје*, in: *Свети Сава у срјској историји и традицији*, ed. С. Ђирковић, Београд 1998, 13–26.
- Ферјанчић, *Ђирковић, Стефан Душан* = Б. Ферјанчић, С. Ђирковић, *Стефан Душан, краљ и цар (1331–1355)*, Београд 2005.
- Хан, *Значај налаза стјакла* = В. Хан, *Значај налаза стјакла на Београдској џврђави*, ГГБ 25 (1978) 169–176.
- Цветковић, *Две камене иконице* = Б. Цветковић, *Две камене иконице из Завичајној музеја у Јајодини*, Старианар 52 (2002) 175–180.
- Цветковић-Томашевић, *Бела црква у Карану* = Г. Цветковић-Томашевић, *Бела црква у Карану – маузолеј жуџана Брајана. Археолошка ископавања у цркви 1975. ѓодине*, Саопштења 22–23 (1990–1991) 159–176.
- Цвијановић, *Арајски ѓисани извори* = И. Цвијановић, *Арајски ѓисани извори о ѓрјовачким ѓуџевима и градовима у словенским земљама од IX до XII века*, Архаика 2 (2009) 229–238.
- Цермановић-Кузмановић, *Комини* = А. Цермановић-Кузмановић, *Комини – Миписријит S...: некројоле*, Београд 1998.
- Цермановић-Кузмановић, *Предмеџи и накџи* = А. Цермановић-Кузмановић, *Предмеџи и накџи од средра из Коловраџа*, in: *Радионице и ковнице средра*, edd. И. Поповић, Т. Цвјетићанин, Б. Борић-Брешковић, Београд 1995, 227–230.
- Цермановић-Кузмановић, *Накиџ од ѓлемениџој меџала* = А. Цермановић-Кузмановић, *Накиџ од ѓлемениџој меџала са некројола у Коминима (Миписријит S...)*, in: *Уздарје Драјославу Срејовићу ѓоводом шездесетџетџ ѓодина живоџа од ѓријашеља, сарадника и ученика*, ed. М. Лазић, Београд 1997, 385–392.
- Црноглавац, *Чершков, Исџраживања средњовековне некројоле* = В. Црноглавац, Т. Чершков, *Исџраживања средњовековне некројоле Св. Панџелејмон у Нишу 2002–2007*, Зборник Народног музеја у Нишу 20 (2011) 105–142.

- Цуњаќ, *Бронзани свећњаци и кадионице* = М. Цуњаќ, *Бронзани свећњаци и кадионице из Смедеревске њврђаве: резултати археолошкој истраживања*, Саопштења 29 (1997) 125–135.
- Чремошник, *Развој српској новчарства* = Г. Чремошник, *Развој српској новчарства до краља Милутина*, Београд 1933.
- Шкриванић, *О јужним и југоисточним границама* = Г. А. Шкриванић, *О јужним и југоисточним границама српске државе за време цара Душана и после његове смрти*, Историјски часопис 11 (1960) 1–15.
- Шкриванић, *Оружје* = Г. Шкриванић, *Оружје у средњовековној Србији, Босни и Дубровнику*, Београд 1957.
- Шпехар, *Археолошка истраживања* = П. Шпехар, *Археолошка истраживања предмета религијској карактера са подручја Охридске архиепископије од њеног оснивања до почетка 13. века*, Београд 2011 (непубликована докторска дисертација).
- Шпехар, *Лична њодожност* = П. Шпехар, *Лична њодожност на подручју Охридске архиепископије у светлу археолошких налаза од XI до XIII века*, in: *Византијски свет на Балкану I*, edd. Б. Крسمановић, Љ. Максимовић, Р. Радић, Београд 2012, 205–220.
- Шпехар, *Средњовековни налази* = П. Шпехар, *Средњовековни налази из области Браничева*, ГСАД 23 (2007) 363–390.
- Шуица, *Немирно доба српској средњег века* = М. Шуица, *Немирно доба српској средњег века*. Власћела српских обласних њододара, Београд 2000.
- Actes de Kastamonitou* = *Actes de Kastamonitou*, ed. N. Oikonomides, Paris 1978.
- Albani, *Elegance Over the Borders* = J. Albani, *Elegance Over the Borders: The Evidence of Middle Byzantine Earrings*, in: *Intelligible Beauty. Recent Research on Byzantine Jewellery*, edd. C. Entwistle, N. Adams, London 2010, 193–202.
- Alberti Aquensis *Historia Hierosolymitana* = Alberti Aquensis *Historia Hierosolymitana*, in: *Recueil des historiens des Croisades: Historiens occidentaux IV*, Paris 1879, 265–713.
- Annae Comnenae Alexias = Annae Comnenae Alexias, edd. D. R. Reinsch, A. Kambylis, Berlin – New York 2001.
- Annalista Saxo = Annalista Saxo, ed. G. Waitz, Hannoverae 1844.
- Antonaras, *Early Christian and Byzantine Glass Vessels* = A. Antonaras, *Early Christian and Byzantine Glass Vessels: Form and Uses*, in: *Byzanz – das Römerreich im Mittelalter. Teil 1. Welt der Idee, Welt der Dinge*, edd. F. Daim, J. Drauschke, Mainz 2010, 383–430.
- Arnoldi Abbatis Lubecensis Chronica = Arnoldi Abbatis Lubecensis Chronica a. 1172–1209 recensuit, ed. I. Lappenberg, Hannoverae 1869.
- Atanasov, *Two Belts from 14th Century* = G. Atanasov, *Two Belts from 14th Century Male Burials in Drastar*, Archaeologica Bulgarica 15/2 (2011) 91–101.
- Babić, *Trouvaille scellée de poterie* = B. Babić, *Trouvaille scellée de poterie de table byzantine à Skopsko Kale*, Archaeologia Jugoslavica 12 (1971) 45–53.
- Baert, *A Heritage of Holy Wood* = B. Baert, *A Heritage of Holy Wood. The Legend of the True Cross in Text and Image*, Leiden–Boston 2004.
- Bajalović-Hadži-Pešić, *Links Between the Balkans and Middle Europe* = M. Bajalović-Hadži-Pešić, *Links Between the Balkans and Middle Europe from the Twelfth to the Fifteenth Centuries Traced on Selected Examples of Material Culture*, Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 4–5 (1988–89) 65–83.
- Bajalović-Hadži-Pešić, *Influence du verre* = M. Bajalović-Hadži-Pešić, *Influence du verre sur le façonnement de certains récipients en céramique*, in: *Sредњовековно стилокло на Балкану (V–XV век)*, ed. В. Чубриловић, Београд 1975, 177–182.
- Bajalović-Hadži-Pešić, *Keramika u srednjovekovnoj Srbiji* = M. Bajalović-Hadži-Pešić, *Keramika u srednjovekovnoj Srbiji*, Beograd 1981.
- Bajalović-Hadži-Pešić, *Ornamentation of Medieval Serbian Tableware* = M. Bajalović-Hadži-Pešić, *Ornamentation of Medieval Serbian Tableware – Byzantine Heritage*, in: *Actes du VIIe congrès de l'Association internationale pour l'étude des céramiques médiévales en Méditerranée*, ed. M. Bakirtzis, Athènes 2003, 181–190.
- Bakirtzis, *Ampoules byzantines de Thessalonique* = Ch. Bakirtzis, *Ampoules byzantines de Thessalonique*, in: *L'Art de Thessalonique et des pays balkanique et les courants spirituels au XIVe siècle*, ed. D. Davidov, Belgrade 1987, 205–209.
- Bakirtzis, *Byzantine ampullae from Thessaloniki* = C. Bakirtzis, *Byzantine ampullae from Thessaloniki*, in: *The Blessings of Pilgrimage*, ed. R. G. Ousterhout, Urbana 1990, 140–149.
- Bartusis, *Land and Privilege* = M. C. Bartusis, *Land and Privilege in Byzantium. The Institution of Pronoia*, New York 2012.
- Bartusis, *Serbian Pronoia* = M. C. Bartusis, *Serbian Pronoia and Pronoia in Serbia: The Diffusion of an Institution*, ZRVI 48 (2011) 177–216.
- Bartusis, *The Settlement of Serbs* = M. Bartusis, *The Settlement of Serbs in Macedonia in the Era of Dušan's Conquests*, in: *Studies on the Internal Diaspora of the Byzantine Empire*, edd. H. Ahrweiler, A. E. Laiou, Washington, DC 1998, 151–159.
- Bavant, Ivanišević, *Ivstiniana Prima* = B. Bavant, V. Ivanišević, *Ivstiniana Prima – Caričin Grad*, Beograd 2003.
- Bikić, *Byzantine Models* = V. Bikić, *Byzantine Models of Serbian Medieval Pottery*, in: *Actes du VIIe congrès de l'Association internationale pour l'étude des céramiques médiévales en Méditerranée*, ed. M. Bakirtzis, Athènes 2003, 199–203.
- Bikić, *Context, Character and Typology* = V. Bikić, *Context, Character and Typology of Pottery from the Eleventh and Twelfth Century Danube Fortresses: Case Studies from Morava and Braničevo*, in: *Actas do X Congresso Internacional a Cerâmica no Mediterrâneo – Silves 2012, Silves 2015*, 88–95.

- Bikić, Glazed Pottery** = V. Bikić, *Glazed Pottery in the Central Balkans (11th–13th c.)*, *Starinar* 59 (1998) 145–154.
- Bikić, Pottery manufacture in Studenica** = V. Bikić, *Pottery manufacture in the Studenica Monastery: preliminary considerations*, *Starinar* 65 (2015) 131–144.
- Bikić, Trpezno posuđe** = V. Bikić, *Trpezno posuđe iz Maglički zamka*, in: M. Popović, *Maglički zamak*, Beograd 2012, 247–253.
- Bikić, Viseći svećnjaci** = V. Bikić, *Viseći svećnjaci sa područja srednjovekovne Srbije*, *Annales. Anali za istrske in mediteranske študije, Series historia et sociologia*, 18/2 (2008) 361–368.
- Bikić, Vizantijski import** = V. Bikić, *Vizantijski import i uticaji među arheološkim nalazima iz naselja i nekropola u Srbiji (11–15. vek)*, Beograd 2001 (nepublikovana doktorska disertacija).
- Bikić, Vizantijski nakit u Srbiji** = V. Bikić, *Vizantijski nakit u Srbiji – modeli i nasleđe*, Beograd 2010.
- Bjelajac, Byzantine Amphorae** = Lj. Bjelajac, *Byzantine Amphorae in the Serbian Danubian Area in the 11th–12th Centuries*, in: *Recherches sur la céramique byzantine, Bulletin de correspondance hellénique, suppl. XVIII*, edd. V. Déroche, J.-M. Spieser, Paris–Athènes 1989, 109–118.
- Bjelajac, La céramique et les lampes** = Lj. Bjelajac, *La céramique et les lampes*, in: *Caričin Grad. II. Le quartier sud-ouest de la ville haute*, edd. B. Bavant, V. Kondić, J.-M. Spieser, Belgrad–Rome 1990, 161–190.
- Blangez-Malamut, Cacouros, L'image des Serbs** = E. Blangez-Malamut, M. Cacouros, *L'image des Serbs dans la rhétorique byzantine de la seconde moitié du XIIe siècle*, in: *Byzantium, Identity, Image, Influence*, ed. Fl. Karsten, Copenhagen 1996, 97–122.
- Blumfiel et al., Specialization, exchange, and complex societies** = E. M. Blumfiel, T. K. Earle, E. M. Blumfiel, T. K. Earle, *Specialization, exchange, and complex societies*, in: *Specialization, exchange, and complex societies*, edd. E. M. Blumfiel, T. K. Earle, Cambridge 1987, 2–6.
- Bouras, City and village** = Ch. B. Bouras, *City and village: urban design and architecture*, *JÖB* 31(1981) 611–653.
- Breckenridge, The Numismatic Iconography** = J. D. Breckenridge, *The Numismatic Iconography of Justinian II (685–695, 705–711 A.D.)*, New York 1959.
- Bruun, The Roman Imperial Coinage VII** = P. M. Bruun, *The Roman Imperial Coinage VII, Constantine and Licinius (A.D. 313–337)*, edd. C. H. V. Sutherland, D. Litt, London 1966.
- Bugarski, Early Mediaeval Finds** = I. Bugarski, *Early Mediaeval Finds from Veliko Gradište and the Appearance of Late Avar Belt Elements Along the Southern Bank of the Middle Danube*, *AB* 12/1 (2008) 87–96.
- Bugarski, Jánoshida Type Earrings** = I. Bugarski, *On the Jánoshida Type Earrings and the Seventh Century Byzantine Finds From the Western Balkans, with a Retrospective View of the Vajska (Vajszka) Cemetery*, in: *Thesaurus Avarorum. Régészeti tanulmányok Garam Éva tiszteletére – Archaeological Studies in Honour of Eva Garam*, ed. T. Vida, Budapest 2012, 233–254.
- Bugarski et al., Early Mediaeval Burial** = I. Bugarski, N. Miladinović-Radmilović, I. Popadić, M. Marjanović, *Early Mediaeval Burial at Stubline Near Obrenovac: Spatial, Anthropological and Archaeological Analyses of the Southernmost Avar Grave*, *AAC* 48 (2013) 285–305.
- Bulić, The Fortifications** = D. Bulić, *The Fortifications of the Late Antiquity and the Early Byzantine Period on the Later Territory of the South-Slavic Principalities, and Their Re-occupation*, in: *The World of the Slavs – Studies on the East, West and South Slavs: Civitas, Oppidas, Villas and Archeological Evidence (7th to 11th centuries AD)*, ed. S. Rudić, Belgrade 2013, 137–234.
- Byzantine Glazed Ceramics** = *Byzantine Glazed Ceramics. The Art of Sgraffito*, ed. D. Papanikola-Bakirtzi, Athens 1999.
- Caillet, Vasić et al., La 'maison aux pithoi'** = J.-P. Caillet, Č. Vasić et al., *La 'maison aux pithoi'*, in: *Caričin Grad. III. Lacropole et ses monuments (cathédrale, baptistère et bâtiments annexes)*, edd. N. Duval, V. Popović, Rome 2010, 579–585.
- Carr, Icons and the Object of Pilgrimage** = A. W. Carr, *Icons and the Object of Pilgrimage in Middle Byzantine Constantinople*, *DOP* 56 (2003) 75–92.
- Carter, Analysis** = F. W. Carter, *An Analysis of the Medieval Serbian Oecumene: A Theoretical Approach*, *Geografiska Annaler, Series B, Human Geography* 51/1 (1969) 39–56.
- Catalogue of Byzantine Seals** = *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art I*, edd. J. Nesbitt, N. Oikonomides, Washington, D.C. 1991.
- Chatzidakis, Autres bijoux byzantins** = M. Chatzidakis, *Autres bijoux byzantins*, in: *Collection Hélène Stathatos II: Les objets byzantins et post-byzantins*, Strasbourg 1957, 57–62.
- Cheyne, Pouvoir et contestations** = J.-C. Cheyne, *Pouvoir et contestations à Byzance (963–1210)*, Paris 1990.
- Costin, Craft and Social Identity** = C. L. Costin, *Introduction: Craft and Social Identity*, *Archeological Papers of the American Anthropological Association* 8 (1998) 5–9.
- Costin, Craft specialization** = C. L. Costin, *Craft specialization: Issues in defining, documenting, and explaining the organization of production*, *Archaeological Method and Theory* 3 (1991) 11–44.
- Cotsonis, Byzantine Figural Processional Crosses** = J. A. Cotsonis, *Byzantine Figural Processional Crosses*, Washington 1994.
- Curta, 'Slavic' Bow Fibulae** = F. Curta, *'Slavic' Bow Fibulae: Twenty Years of Research*, *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 93 (2012) 1–108.
- Curta, Southeastern Europe** = F. Curta, *Southeastern Europe in the Middle Ages, 500–1250*, Cambridge – New York 2006.
- Curta, The Beginning of the Middle Ages** = F. Curta, *The Beginning of the Middle Ages in the Balkans*, *Millennium* 10 (2013) 145–214.
- Cutler, Gifts and Gift exchange** = A. Cutler, *Gifts and Gift exchange as Aspects of the Byzantine, Arab and Related Economies*, *DOP* 55 (2001) 247–278.
- Cutler, The Industries of Art** = A. Cutler, *The Industries of Art*, in: *The Economic History of Byzantium. From the Seventh through*

- the Fifteenth Century II*, ed. A. E. Laiou, Washington, D. C. 2002, 555–587.
- Čremošnik, *Istraživanja u Mušićima i Žablju* = I. Čremošnik, *Istraživanja u Mušićima i Žablju i prvi nalaz najstarijih slavenskih naselja kod nas*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu 25 (1970) 45–117.
- Čremošnik, *Ranoslovensko naselje* = I. Čremošnik, *Ranoslovensko naselje Jazbine u Batkoviću kod Bijeljine*, Godišnjak. Centar za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti BiH 15/13 (1977) 227–308.
- Ćirković, *Between Kingdom and Empire* = S. Ćirković, *Between Kingdom and Empire: Dušan's State (1346–1355) Reconsidered*, in: *Βυζάντιο και Σερβία κατά τον ΙΔ' αιώνα*, edd. Ευ. Παπαδοπούλου, Δ. Διαλέτη, Αθήνα 1996, 110–120.
- Ćorović-Ljubinković, *La nécropole slave* = M. Ćorović-Ljubinković, *La nécropole slave de Brestovik. Rapport préliminaire des fouilles en 1953–1954*, *Archaeologia Jugoslavica* 2 (1956) 131–137.
- Ćorović-Ljubinković, *Periodizacija srednjovekovne arheologije* = M. Ćorović-Ljubinković, *Periodizacija srednjovekovne arheologije od VI do kraja XI veka*, in: *Materijali IV. VII Kongres arheologa Jugoslavije*, Herceg Novi 1966, 171–188.
- Ćurčić, *Architecture in the Balkans* = S. Ćurčić, *Architecture in the Balkans, from Diocletian to Süleyman the Magnificent*, New Haven 2010.
- Dagron, *Les villes* = G. Dagron, *Les villes dans l'Illyricum protobyzantin*, in: *Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin*, Rome 1984, 1–20.
- Dagron, *The Urban Economy* = G. Dagron, *The Urban Economy, Seventh–Twelfth Centuries*, in: *The Economic History of Byzantium. From the Seventh through the Fifteenth Century II*, ed. A. E. Laiou, Washington, D. C. 2002, 393–461.
- Damjanović et al., *Archaeometric study* = Lj. Damjanović, I. Holclajtner-Antunović, U. B. Mioč, V. Bikić, D. Milovanović, I. Radosavljević Evans, *Archaeometric study of medieval pottery excavated at Stari (Old) Ras, Serbia*, *Journal of Archaeological Science* 38 (2011) 824–828.
- Das Eparchenbuch Leons des Weisen* = *Das Eparchenbuch Leons des Weisen*, ed. J. Koder, Wien 1991.
- Davidson Weinberg, *A Wandering Soldier's Grave* = G. Davidson Weinberg, *A Wandering Soldier's Grave in Corinth*, *Hesperia* 43/4 (1974) 512–521.
- Diaconu, *Les Petchénègues* = P. Diaconu, *Les Petchénègues au Bas-Danube*, Bucharest 1970.
- Diaconu, *Baraschi, Pacuiul lui Soare II* = P. Diaconu, S. Baraschi, *Pacuiul lui Soare II, Așezarea medievală (secolele XIII–XV)*, București 1977.
- Dimopoulos, *Trade of Byzantine red wares* = I. Dimopoulos, *Trade of Byzantine red wares, end of the 11th–13th centuries*, in: *Byzantine Trade, 4th–12th Centuries, The Archaeology of Local, Regional and International Exchange*, ed. M. Mundell Mango, Oxford 2009, 179–190.
- Dinić, *La division* = M. Dinić, *La division de l'Etat serbe sous l'empereur Stefan Dušan en pays serbe et en Roumanie*, *ИГ* 1–2 (1995) 7–12.
- Dölger, *Die 'Familie der Könige'* = F. Dölger, *Die 'Familie der Könige' im Mittelalter*, *Historisches Jahrbuch* 60 (1940) 397–420.
- Doorninck, *Byzantine Shipwrecks* = F. van Doorninck, Jr., *Byzantine Shipwrecks*, in: *The Economic History of Byzantium II*, ed. A. Laiou, Washington, D.C. 2002, 899–905.
- Ercegović-Pavlović, *Les nécropoles* = S. Ercegović-Pavlović, *Les nécropoles romaines et médiévales de Mačvanska Mitrovica*, *Sirmium XII*, Beograd 1980.
- Falke, *Kunstgeschichte der Seidenweberei* = O. von Falke, *Kunstgeschichte der Seidenweberei*, Tübingen 1951⁴.
- Falkenhausen, *Eine byzantinische Beamtenurkunde* = V. von Falkenhausen, *Eine byzantinische Beamtenurkunde aus Dubrovnik*, *BZ* 63 (1969–1970) 10–23.
- Ferjančić, *Invasions et installations des Slaves* = B. Ferjančić, *Invasions et installations des Slaves dans les Balkans*, in: *Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin*, Rome 1984, 85–109.
- Ferjančić, *Les états et les rapports internationaux* = B. Ferjančić, *Les états et les rapports internationaux après 1204*, in: *The 17th International Byzantine Congress, Major papers*, New York, 1986, 639–668.
- Flad, Hruby, *'Specialized' Production in Archaeological Contexts* = R. K. Flad, Z. X. Hruby, *'Specialized' Production in Archaeological Contexts: Rethinking Specialization, the Social Value of Products, and the Practice of Production*, *Archeological Papers of the American Anthropological Association* 17/1 (2007) 2–7.
- Forsyth, *The Monastery of St. Catherine* = G. H. Forsyth, *The Monastery of St. Catherine at Mount Sinai: The Church and Fortress of Justinian*, *DOP* 22 (1968) 1–19.
- Foss, *Pilgrimage in Medieval Asia Minor* = C. Foss, *Pilgrimage in Medieval Asia Minor*, *DOP* 56 (2003) 129–151.
- François, Spieser, *Pottery and Glass* = V. François, J.-M. Spieser, *Pottery and Glass in Byzantium*, in: *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century II*, ed. A. Laiou, Washington, D.C. 2002, 593–609.
- Garam, *Das awarenzeitliche Gräberfeld* = É. Garam, *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred*, Budapest 1995.
- Garam, *Funde byzantinischer Herkunft* = É. Garam, *Funde byzantinischer Herkunft in der Awarenzeit vom Ende des 6. bis zum Ende des 7. Jahrhunderts*, Budapest 2001.
- Gelzer, *Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche II* = H. Gelzer, *Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche II*, *BZ* 2 (1893) 22–72.
- Gesztelyi, *Gemstones in Medieval Hungary* = T. Gesztelyi, *The Re-use and Re-interpretation of Gemstones in Medieval Hungary*, in: *'Gems of Heaven'. Recent Research on Engraved Gemstones in Late Antiquity c. AD 200–600*, edd. C. Entwistle, N. Adams, London 2011, 257–262.
- Grabar, *L'empereur* = A. Grabar, *L'empereur dans l'art byzantin. Recherches sur l'art officiel – de l'Empire d'Orient*, Paris 1936.

- Greek Jewellery = Greek Jewellery: 6,000 Years of Tradition**, exhibition catalog, ed. E. Kypraiou, Athens 1997.
- Grierson, Catalogue III/2** = Ph. Grierson, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection III/2, Basil I to Nicephorus III (867–1081)*, Washington, D. C. 1976.
- Grierson, Coins** = Ph. Grierson, *The Coins of Medieval Europe*, London 1991.
- Günsenin, Les amphores byzantines** = N. Günsenin, *Les amphores byzantines (Xe–XIIIe siècles): Typologie, production, circulation d'après les collections turques*, Paris 1990.
- Hafner, Serbisches Mittelalter** = St. Hafner, *Serbisches Mittelalter. Altserbische Herrscherbiographien II: Danilo II. und sein Schüler: Die Königsbiographien*, Graz–Wien – Köln 1976.
- Hahn, Loca Sancta Souvenirs** = C. Hahn, *Loca Sancta Souvenirs: Sealing the Pilgrim's Experience*, in: *The Blessings of pilgrimage*, ed. R. G. Ousterhout, Urbana 1990, 85–96.
- Haldon, Res publica Byzantina?** = J. Haldon, *Res publica Byzantina? State formation and issues of identity in medieval east Rome*, BMGS 40/1 (2016) 4–16.
- Haldon, Warfare, State and Society** = J. Haldon, *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565–1204*, London 1999.
- Han, Tendances gothiques** = V. Han, *Tendances gothiques dans les arts mineurs de la Serbie médiévale*, in: *Actes du XIVe Congrès International des études byzantines III*, Bucarest 1976, 327–331.
- Harvey, Economic Expansion** = A. Harvey, *Economic Expansion in the Byzantine Empire, 900–1200*, Cambridge 1989.
- Hendy, Catalogue IV** = M. F. Hendy, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, IV Alexius I to Michael VIII, 1081–1261, part 1: Alexius I to Alexius V (1081–1204); part 2: The Emperors of Nicaea and Their Contemporaries (1204–1261)*, Washington, D. C. 1999.
- Historia de expeditione Friderici imperatoris** = *Historia de expeditione Friderici imperatoris*, *Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Friedrichs I*, ed. A. von Chroust, Berlin 1928.
- Holclajtner-Antunović et al., Micro-Raman and infrared analysis** = I. Holclajtner-Antunović, D. Bajuk-Bogdanović, V. Bikić, M. Marić-Stojanović, *Micro-Raman and infrared analysis of medieval pottery findings from Braničevo, Serbia*, *Journal of Raman Spectroscopy* 43 (2012) 1101–1110.
- Holmes, Basil II** = C. Holmes, *Basil II and the Governance of Empire (976–1025)*, Oxford 2005.
- Ioannis Cinnami Epitomae** = *Ioannis Cinnami Epitomae*, ed. A. Meineke, Bonn 1836.
- Ioannis Scylitzae Synopsis Historiarum** = *Ioannis Scylitzae Synopsis Historiarum*, ed. I. Thurn, Berlin – New York 1973.
- Ivanišević, Barbarian Settlements** = V. Ivanišević, *Barbarian Settlements in the Interior of Illyricum: The Case of Caričin Grad*, in: *The Pontic-Danubian Realm in the Period of the Great Migration*, edd. V. Ivanišević, M. Kazanski, Paris–Beograd 2012, 57–69.
- Janeković Römer, Udobni dom suknara Mihovila Petrovog** = Z. Janeković Römer, *Udobni dom suknara Mihovila Petrovog: svakodnevnica bogate građanske obitelji u anžuviskom Zadru*, *Istarski povijesni biennale* 5 (2013) 9–29.
- Janković Đ., Srednjovekovna grnčarija** = Đ. Janković, *Srednjovekovna grnčarija donjeg srpskog Podunavlja*, *Balcanoslavica* 3 (1974) 89–112.
- Janković M., The Ceramic Ware of the Lower-Danube** = Janković M., *The Ceramic Ware of the Lower-Danube Basin Culture in the 9th–11th Century in the Territory of Timočka Krajina*, *Balcanoslavica* 3 (1974) 75–87.
- Jovanović A., Nakit u rimskoj Dardaniji** = A. Jovanović, *Nakit u rimskoj Dardaniji*, Beograd 1978.
- Jovanović, Vuksan, Medieval Necropolis** = S. Jovanović, M. Vuksan, *Medieval Necropolis*, in: S. Petković et al., *Roman and Medieval Necropolis in Ravna Near Knjaževac*, Belgrade 2005, 179–255.
- Kalavrezou, Luxury Objects** = I. Kalavrezou, *Luxury Objects*, in: *The Glory of Byzantium, Art and Culture of the Middle Byzantine Era, A.D. 843–1261*, edd. H. C. Evans, W. D. Wixom, New York 1997, 219–223.
- Kalavrezou-Maxeiner, Byzantine Icons in Steatite** = I. Kalavrezou-Maxeiner, *Byzantine Icons in Steatite*, Vienna 1985.
- Kaldellis, Ethnography After Antiquity** = A. Kaldellis, *Ethnography After Antiquity. Foreign Lands and Peoples in the Byzantine Literature*, Philadelphia 2013.
- Kaldellis, The Byzantine Republic** = A. Kaldellis, *The Byzantine Republic. People and Power in New Rome*, Cambridge, MA–London 2015.
- Kantorowicz, The King's Two Bodies** = E. H. Kantorowicz, *The King's Two Bodies: A Study in Mediaeval Political Theology*, Princeton 1997.
- Karagiorgou, The Late Roman 2 amphora** = O. Karagiorgou, *The Late Roman 2 amphora: a container for the military annona on the Danubian border?*, in: *Economy and Exchange in the East Mediterranean during Late Antiquity*, edd. S. Kingsley, M. Decker, Oxford 2001, 129–166.
- Karkov, The Ruler Portraits** = C. E. Karkov, *The Ruler Portraits of Anglo-Saxon England*, Woodbridge 2004.
- Klein, Byzanz, der Westen und das 'wahre' Kreuz** = H. A. Klein, *Byzanz, der Westen und das 'wahre' Kreuz: Die Geschichte einer Reliquie und ihrer künstlerischen Fassung in Byzanz und im Abendland*, Wiesbaden 2004.
- Klein, Eastern Objects and Western Desires** = H. A. Klein, *Eastern Objects and Western Desires: Relics and Reliquaries between Byzantium and the West*, *DOP* 58 (2004) 283–314.
- Koder, Die räumlichen Vorstellungen** = J. Koder, *Die räumlichen Vorstellungen der Byzantiner von der Ökumene (4. bis 12. Jahrhundert)*, *Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften* 137/2 (2002) 15–34.
- Koder, Macedonians and Macedonia** = J. Koder, *Macedonians and Macedonia in Byzantine Spatial Thinking*, in: *Byzantine*

- Macedonia. Identity, Image and History*, edd. J. Burke, R. Scott, Melbourne 2000, 12–28.
- Koder, Zu den Folgen** = J. Koder, *Zu den Folgen der Gründung einer zweiten Reichshauptstadt an der 'Peripherie' des Römischen Reiches am Übergang von der Antike zum Mittelalter*, Südost-Forschungen 48 (1989) 1–18.
- Kolovos, A biti of 1439** = I. Kolovos, *A biti of 1439 from the archives of the monastery of Xeropotamou (Mount Athos)*, X3 11 (2004) 295–306.
- Komatina, The Slavs** = P. Komatina, *The Slavs of the Mid-Danube Basin and the Bulgarian Expansion in the First Half of the 9th Century*, ZRVI 47 (2010) 55–82.
- Köroglü, Selected Medieval Glass** = G. Köroglü, *Selected Medieval Glass Artifacts from Yumuktepe Mound*, Studi di Antichita 11 (1998) 283–294.
- Kovačević J., Arheologija i istorija varvarske kolonizacije** = J. Kovačević, *Arheologija i istorija varvarske kolonizacije jugoslovenskih oblasti: od IV do početka VII veka*, Novi Sad 1960.
- Kovačević M., The Images of Dragons** = M. Kovačević, *The Images of Dragons in the Gothic Style Goldsmiths' Work of Zadar*, Ikon 2 (2009) 217–228.
- Kraft, Der Helm des römischen Kaisers** = K. Kraft, *Der Helm des römischen Kaisers. Ein Beitrag zur Vorgeschichte der mittelalterlichen Herrscherinsignien*, in: *Gesammelte Aufsätze zur antiken Geldgeschichte und Numismatik I*, Darmstadt 1978, 133–144.
- Krauthajmer, Ćurčić, Ranohrišćanska i vizantijska arhitektura** = R. Krauthajmer, S. Ćurčić, *Ranohrišćanska i vizantijska arhitektura*, Beograd 2008.
- Krautheimer, Ćurčić, Early Christian and Byzantine Architecture** = R. Krautheimer, S. Ćurčić, *Early Christian and Byzantine Architecture*, New Haven 1992.
- Krsmanović, Mount Athos and Political Thought** = B. Krsmanović, *Mount Athos and Political Thought in the Slavic World*, in: *Proceedings of the 22nd International Congress of Byzantine Studies*, Vol. I: *Plenary Papers*, ed. I. Ilyev et al., Sofia 2011, 156–166.
- Krsmanović, The Byzantine Province in Change** = B. Krsmanović, *The Byzantine Province in Change (On the Threshold Between the 10th and the 11th Century)*, Belgrade–Athens 2008.
- La Pala D'Oro** = *Il Tesoro di San Marco. 1. La Pala D'Oro*, ed. H. R. Hahnloser, Firenze 1965.
- Laiou, Exchange and Trade** = A. Laiou, *Exchange and Trade, Seventh–Twelfth Centuries*, in: *The Economic History of Byzantium II*, ed. A. Laiou, Washington, D.C. 2002, 697–770.
- Laiou, Morrisson, The Byzantine Economy** = A. E. Laiou, C. Morrisson, *The Byzantine Economy*, Cambridge 2007.
- Langó, Crescent-shaped Earrings** = P. Langó, *Crescent-shaped Earrings with Lower Ornamental Band*, in: *Byzanz – das Römerreich im Mittelalter*, 3, *Peripherie und Nachbarschaft*, edd. F. Daim, J. Drauschke, Mainz 2010, 369–410.
- Late Byzantine Glazed Pottery from Thrace** = *Late Byzantine Glazed Pottery from Thrace. Reading the archaeological finds*, edd. D. Papanikola-Bakirtzi, N. Zekos, Thessaloniki 2010.
- Laurent, Le thème** = V. Laurent, *Le thème byzantin de Serbie au XIe siècle*, REB 15 (1957) 185–195.
- Leśny, Studia** = J. Leśny, *Studia nad początkami serbskiej monarchii Nemaniczków (połowa XI – koniec XII wieku)*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1989.
- Lidov, A Byzantine Jerusalem** = A. Lidov, *A Byzantine Jerusalem. The Imperial Pharos Chapel as the Holy Sepulchre*, in: *Jerusalem as Narrative Space / Erzählraum Jerusalem*, edd. A. Hoffmann, G. Wolf, Leiden–Boston 2012, 63–103.
- Listine** = *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike I–X*, ed. S. Ljubić, Zagreb 1861–1891.
- Lounghis, 'Begrenzten Ökumene'** = T. Lounghis, *Die byzantinische Ideologie der 'begrenzten Ökumene' und die römische Frage im ausgehenden 10. Jh*, Byzantinoslavica 56 (1995) 117–128.
- Ljubinković, Manastir Lipovac** = M. Ljubinković, *Manastir Lipovac. Crkva svetog Stefana, kod Aleksinca*, AP 15 (1973) 124–125.
- Ljubinković, Manastir Veluće** = M. Ljubinković, *Manastir Veluće*, AP 15 (1973) 122–123.
- Macioszek, Celadons in China** = A. Macioszek, *Celadons in China, Their Fustat Finds and Imitations in the Islamic World*, in: *The Artistic Traditions of Non-European Culture II*, ed. B. Łakomska, Warsaw–Toruń 2009, 31–47.
- Madgearu, Byzantine Military Organization** = A. Madgearu, *Byzantine Military Organization on the Danube, 10th–12th Centuries*, Leiden–Boston 2013.
- Magdalino, Nelson, The Emperor** = P. Magdalino, R. Nelson, *The Emperor in Byzantine Art of the Twelfth Century*, BF 8 (1982) 123–183.
- Magdalino, The Empire of Manuel I Komnenos** = P. Magdalino, *The Empire of Manuel I Komnenos, 1143–1180*, Cambridge 1993.
- Makk, The Árpáds and the Comneni** = F. Makk, *The Árpáds and the Comneni. Political relations between Hungary and Byzantium in the 12th century*, Budapest 1989.
- Maksimović, Verwaltungsstrukturen** = Lj. Maksimović, *Verwaltungsstrukturen in Byzanz und in den Balkanländern, Südosteuropa – Jahrbuch 26 (1996) 47–63*.
- Maksimović, Βυζάντιο και οι Σέρβοι** = Lj. Maksimović, *Βυζάντιο και οι Σέρβοι τον 11ο αιώνα: ζήτημα εσωτερικής ή εξωτερικής πολιτικής της αυτοκρατορίας*, in: *Η Αυτοκρατορία σε κρίση (:) Το Βυζάντιο τον 11ο αιώνα (1025–1081)*, ed. B. N. Βλυσίδου, Αθήνα 2003, 75–85.
- Maksimović, Krsmanović, Byzantine Administration** = Lj. Maksimović, B. Krsmanović, *The Byzantine Administration in the Northern Balkans and Tsar Samuil*, in: *Европейският Югоизток през втората половина на X и началото на XI век. История и култура*, edd. B. Гюзелев, Г. Н. Николов, София 2015, 191–198.
- Mango, Introduction** = C. Mango, *Introduction*, in: *The Oxford History of Byzantium*, ed. C. Mango, Oxford – New York 2002.

- Marshall, *Catalogue of the Jewellery* = F. H. Marshall, *Catalogue of the Jewellery Greek, Etruscan and Roman in the Departments of Antiquities, British Museum*, London 1911.
- Maurer, *Kleine Geschichte Englands* = M. Maurer, *Kleine Geschichte Englands*, Bonn 2005.
- Meyer, *Glass from Quseir al-Qadim* = C. Meyer, *Glass from Quseir al-Qadim and the Indian Ocean trade*, Chicago 1992.
- Mavromatis, *Le kralj Milutin* = L. Mavromatis, *Le fondation de l'Empire serbe. Le kralj Milutin*, Thessalonique 1978.
- Milinković, *Die spätantik-frühbyzantinischen befestigten Höhenanlagen* = M. Milinković, *Die spätantik-frühbyzantinischen befestigten Höhenanlagen in Serbien*, in: *Höhensiedlungen zwischen Antike und Mittelalter von den Ardennen bis zur Adria*, edd. H. Steuer, V. Bierbrauer, Berlin – New York 2008, 533–557.
- Milošević, *Medieval Settlement* = G. Milošević, *Medieval Settlement in the Suburbium of Braničevo*, *Старица* 42 (1991) 187–195.
- Minić, *Vukadin, Srednjovekovni Stalač* = D. Minić, O. Vukadin, *Srednjovekovni Stalač*, Beograd 2007.
- Morrisson, *Sodini, The Sixth-Century Economy* = C. Morriison, J.-P. Sodini, *The Sixth-Century Economy*, in: *The Economic History of Byzantium: From the Seventh Through the Fifteenth Century I*, ed. A. E. Laiou, Washington D.C. 2002, 171–220.
- Mullett, *Theophylact of Ochrid* = M. Mullett, *Theophylact of Ochrid. Reading the Letters of a Byzantine Archbishop*, Aldershot 1997.
- Murešan, *Le patriarcat oecuménique* = D. I. Murešan, *Le patriarcat oecuménique et les patriarcats balkaniques (Tarnovo, Peć). Enjeux ecclésiastiques et impériaux au XIVe s.*, in: *Le patriarcat oecuménique de Constantinople et Byzance hors frontières (1204–1586)*, edd. M.-H. Blanchet, M.-H. Congourdeau, D. I. Murešan, Paris 2014, 203–242.
- Nicephori Bryennii *Historiarum libri quattuor* = Nicephori Bryennii *Historiarum libri quattuor*, ed. P. Gautier, Bruxelles 1975.
- Nicephori Gregorae *Byzantina historia* = Nicephori Gregorae *Byzantina historia II*, ed. L. Schopenus, Bonnae 1830.
- Nicetae Choniatae *Historia* = Nicetae Choniatae *Historia*, ed. J. A. van Dieten, Berlin – New York 1975.
- Notitiae EEC = *Notitiae episcopatum ecclesiae Constantinopolitanae*, ed. J. Darrouzès, Paris 1981.
- Nagy, *Dombó* = S. Nagy, *Dombó – Резултати истраживања на градини у Раковцу 1963–1969*, *PBM* 15 (1971) 161–185.
- Nehrlich, *Diplomatische Gesandtschaften* = D. Nehrlich, *Diplomatische Gesandtschaften zwischen Ost- und Westkaisern 756–1002*, Bern 1999.
- Obolensky, *The Byzantine Commonwealth* = D. Obolensky, *The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe 500–1453*, London 1974.
- Odo de Deogilo = *Ex Odonis de Deogilo Libro de via Sancti Sepulchri a Ludovico VII. Francorum rege suscepta*, ed. G. Waitz, Hannoverae 1882.
- Oikonomides, *Emperor of the Romans* = N. Oikonomides, *Emperor of the Romans – Emperor of the Romania*, in: *Βυζάντιο και Σερβία κατά τον ΙΔ' αιώνα*, edd. Ευ. Παπαδοπούλου, Δ. Διαλέτη, Αθήνα 1996, 121–128.
- Oikonomidès, *Les listes* = N. Oikonomidès, *Les listes de présence byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris 1972.
- Oikonomides, *The Contents of the Byzantine House* = N. Oikonomides, *The Contents of the Byzantine House from the Eleventh to the Fifteenth Century*, *DOP* 44 (1990) 205–214.
- Ostrogorsky, *The Byzantine Empire* = G. Ostrogorsky, *The Byzantine Empire in the World of the Seventh Century*, *DOP* 13 (1959) 1–21.
- Pancaroglu, *Perpetual Glory* = O. Pancaroglu, *Perpetual Glory. Medieval Islamic Ceramics from the Harvey B. Plotnick Collection*, New Haven – London 2007.
- Papanikola-Bakirtzi, *Dauterman-Maguire, Maguire, Ceramic art from Byzantine Serres* = D. Papanikola-Bakirtzi, E. Dauterman-Maguire, H. Maguire, *Ceramic art from Byzantine Serres*, Urbana and Chicago 1992.
- Papathanassiou, *Metallurgy and Metalworking Techniques* = M. K. Papathanassiou, *Metallurgy and Metalworking Techniques*, in: *The Economic History of Byzantium I*, ed. A. Laiou, Washington, D.C. 2002, 121–127.
- Parani, *On the Personal Life of Objects* = M. Parani, *On the Personal Life of Objects in Medieval Byzantium*, in: *The Material and the Ideal. Essays in Medieval Art and Archaeology in Honour of Jean-Michel Spieser*, edd. A. Cutler, A. Papaconstantinou, Leiden–Boston 2007, 157–176.
- Pertusi, *Martino Segono di Novo Brdo* = A. Pertusi, *Martino Segono di Novo Brdo, vescovo di Dulcigno, un umanista serbo-dalmata del tardo Quattrocento, vita e opere*, Roma 1981.
- Petković, *Davidovac – Gradište* = S. A. Petković, *Davidovac – Gradište: zaštitna arheološka istraživanja na deonici autoputa E-75, Koridor 10 – južni krak*, in: *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2011. godini*, edd. V. Bikić, S. Golubović, D. Antonović, Beograd 2012, 86–92.
- Pirivatrić, *Between Constantinople, Rome and Ohrid* = S. Pirivatrić, *Between Constantinople, Rome and Ohrid: A Short Survey of Church organization in the Serbian principalities 1019–1219*, in: *Cyril and Methodius: Byzantium and the World of the Slavs*, ed. A.-E. Tachiaos, Thessaloniki 2015, 655–664.
- Pirivatrić, *Death of Stefan Dušan* = S. Pirivatrić, *Death of Stefan Dušan. Contribution to the problem*, in: *Byzantium, New Peoples, New Powers: The Byzantino-Slav Contact Zone, from the Ninth to the Fifteenth Century*, edd. M. Kaimakamova, M. Salamon, M. Smorag Rozicka, Cracow 2007, 285–302.
- Pitarakis, *Les Croix-reliquaires* = B. Pitarakis, *Les Croix-reliquaires pectorales byzantines en bronze*, Paris 2006.
- Popović I., *Carnelian Finger Ring* = I. Popović, *Carnelian Finger Ring from Imperial Palace in Sirmium and Analogous Finger Rings from the National Museum in Belgrade*, *3HM* 21/1 (2013) 157–166.
- Popović I., *Notes* = I. Popović, *Notes on Gold and Silver Objects from the Starčevo Find (Serbia)*, in: *Mélanges d'antiquité tardive*.

- De infima antiquitate. Studiola in honorem Noël Duval*, edd. C. Balmelle, P. Chevalier, G. Ripoll, Turnhout 2004, 217–224.
- Popović I., Roman Jewelry** = I. Popović, *Roman Jewelry in the Form of Hercules Symbols in the Central Balkans*, *Starinar* 49 (1998) 77–92.
- Popović M., Importation et production** = M. Popović, *Importation et production locale de céramique à Ras (fin XIe – début XIIIe siècle)*, in: *Recherches sur la céramique byzantine, Bulletin de correspondance hellénique, suppl. XVIII*, edd. V. Déroche, J.-M. Spieser, Paris–Athènes 1989, 119–130.
- Popović M., La résidence du despote Djuradj Branković** = M. Popović, *La résidence du despote Djuradj Branković dans le château de la forteresse de Smederevo*, *Balkanoslavica* 7 (1978) 101–112.
- Popović M., Les forteresses (1996)** = M. Popović, *Les forteresses dans les régions des conflits byzantinoserbes au XIVe siècle*, in: *Βυζάντιο και Σερβία κατά τον ΙΔ΄ αιώνα*, edd. Ευ. Παπαδοπούλου, Δ. Διαλέτη, Αθήνα 1996, 67–87.
- Popović M., Les forteresses (1991)** = M. Popović, *Les forteresses du système défensif byzantin en Serbie au XI–XII siècle*, *Starinar* 42 (1991) 169–185.
- Popović M., Remanier la capitale** = M. Popović, *Remanier la capitale: techniques et fonctions*, in: *Remanier, metaphraser, fonction et technique de la reécriture dans le monde byzantin*, edd. S. Marjanović-Dušanić, B. Flusin, Belgrade 2011, 257–283.
- Popović M., Smederevo Fortress** = M. Popović *Smederevo Fortress*, Belgrade 2013.
- Popović M., Tvrđava Ras** = M. Popović, *Tvrđava Ras*, Beograd 1999.
- Popović M. St., Historische Geographie** = M. St. Popović, *Historische Geographie und Digital Humanities. Eine Fallstudie zum spätbyzantinischen und osmanischen Makedonien*, Mainz–Ruhpolding–Wiesbaden 2014.
- Popović M. St., Le changement des élites** = M. St. Popović, *Le changement des élites en Macédoine face à l'expansion serbe – Le cas de Skopje et ses environs au XIVe siècle*, in: *Proceedings 'Colloque International Byzance et ses voisins, XIIIe–XVe siècle: art, identité, pouvoir'*, Paris [у штампи].
- Popović V., La descente des Koutrigours, des Slaves et des Avars** = V. Popović, *La descente des Koutrigours, des Slaves et des Avars vers la mer Égée: le témoignage de l'archéologie*, *Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 3 (1978) 596–648.
- Popović V., Les témoins archéologiques** = V. Popović, *Les témoins archéologiques des invasions avaro-slaves dans l'Illyricum byzantin*, *Mélanges de l'École Française de Rome, Antiquité* 87/1(1975) 445–504.
- Popović V., Desingration und Ruralisation** = V. Popović, *Desingration und Ruralisation der Stadt im Ost-Illyricum vom 5. bis 7. Jahrhundert n. Chr.*, in: *Palast und Hütte. Beiträge zum Bauen und Wohnen im Altertum von Archäologen, Vor und Frühgeschichtlern*, edd. D. Papenfuss, V. M. Strocka, Mainz 1982, 545–566.
- Popović, Bikić, Vrsenice** = M. Popović, V. Bikić, *Vrsenice – kasnoantičko i srpsko ranosrednjovekovno utvrđenje*, Beograd 2009.
- Prilozi za sbirku srpskih i bosanskih listina** = *Prilozi za sbirku srpskih i bosanskih listina*, ed. F. Rački, *Rad JAZU* 1 (1867) 124–164.
- Pseudo-Kodinos** = *Pseudo-Kodinos and the Constantinopolitan Court: Offices and Ceremonies* edd. R. Macrides, J. A. Munitiz, D. Angelov, Farnham–Burlington 2013.
- Radičević, Medieval Necropoles** = D. Radičević, *Medieval Necropoles of 9th–11th Century in the Lower Serbian Danube River Basin*, *Istros* 19 (2013) 469–514.
- Radić, Ο Συμμεών Ούρεσης Παλαιλόγος** = R. Radić, *Ο Συμμεών Ούρεσης Παλαιλόγος και το κράτος του μεταξύ της βυζαντινής και της σερβικής αυτοκρατορίας*, in: *Βυζάντιο και Σερβία κατά τον ΙΔ΄ αιώνα*, edd. Ευ. Παπαδοπούλου, Δ. Διαλέτη, Αθήνα 1996, 195–208.
- Radojković, Romanska bronzana činiija** = B. Radojković, *Romanska bronzana činiija sa srednjovekovne tvrđave Rasa*, *Vesnik Vojnog muzeja* 19–20 (1974) 27–33.
- Radojković, Zapadni uticaji** = B. Radojković, *Zapadni uticaji na primenjenu umetnost Bosne u XIV i XV veku*, in: *Radovi sa simpozijuma „Srednjovekovna Bosna i evropska kultura” III*, Zenica 1973, 207–234.
- Réthy, Corpus II** = L. Réthy, *Corpus Nummorum Hungariae II*, Budapest 1907.
- Ross, Catalogue** = M. C. Ross, *Catalogue of the Byzantine and Early Mediaeval antiquities in the Dumbarton Oaks Collection II, Jewelry, Enamels and Art of the Migration Period*, Washington D. C. 1965.
- Ruseva-Slokoska, Roman Jewellery** = Lj. Ruseva-Slokoska, *Roman Jewellery: A Collection of the National Archaeological Museum – Sofia*, London 1991.
- Schmalzbauer, Überlegungen zur Idee** = G. Schmalzbauer, *Überlegungen zur Idee der Oikumene in Byzanz*, in: *Wiener Byzantinistik und Neogräzistik. Beiträge zum Symposium Vierzig Jahre Institut für Byzantinistik und Neogräzistik der Universität Wien im Gedenken an Herbert Hunger*, edd. W. Hörandner et al., Wien 2004, 408–419.
- Scriptores rerum hungaricarum I** = *Scriptores rerum hungaricarum tempore decum regumque stirpis arpadianae gestarum I*, ed. E. Szentpétery, Budapest 1937.
- Sinopoli, Approaches to Archaeological Ceramics** = C. Sinopoli, *Approaches to Archaeological Ceramics*, New York 1991.
- Spier, Byzantium and the West: Jewelry** = J. Spier, *Byzantium and the West: Jewelry in the First Millennium*, London 2012.
- Staecker, Rex regum et Dominus dominorum** = J. Staecker, *Rex regum et dominus dominorum: die wikingerzeitlichen Kreuz- und Kruzifixanhänger als Ausdruck der Mission in Altdänemark und Schweden*, Stockholm 1999.
- Stahl, Zecca** = A. M. Stahl, *Zecca: The Mint of Venice in the Middle Ages*, Baltimore 2000.
- Stephenson, Byzantium's Balkan Frontier** = P. Stephenson, *Byzantium's Balkan Frontier. A Political Study of the Northern Balkans, 900–1204*, Cambridge 2000.
- Swiencickij, Byzantinische Bleisiegel** = I. Swiencickij, *Byzantinische Bleisiegel in den Sammlungen von Lwow*, in: *Сборник въ память на проф. Петъръ Никовъ*, София 1940, 434–441.

- Škrivanić, *Idrisijevi podaci* = G. Škrivanić, *Idrisijevi podaci o Jugoslovenskim zemljama*, in: *Monumenta cartographica Jugoslaviae. Srednjovekovne karte II*, Beograd 1979, 27–32.
- Špehar, *Materijalna kultura* = P. Špehar, *Materijalna kultura iz ranovizantijskih utvrđenja u Đerdapu*, Beograd 2010.
- Špehar, *Remarks* = P. Špehar, *Remarks to Christianisation and Realms in the Central Balkans in the Light of Archaeological Finds (7 th–11 th c.)*, in: *Castellum, civitas, urbs. Zentren und Eliten im frühmittelalterlichen Ostmitteleuropa*, edd. O. Heinrich-Tamáska et al., Budapest–Leipzig–Keszthely–Rahden/Westf. 2015, 71–95.
- Špehar, *Srpsko Podunavlje* = P. Špehar, *Srpsko Podunavlje u ranom srednjem vijeku*, in: *Dani Stjepana Gunjače 2*, ed. T. Šeparović, Split 2012, 335–360.
- Talbot, *Byzantine Monasticism and Liturgical Arts* = A.-M. Talbot, *Byzantine Monasticism and Liturgical Arts*, in: *Perception of Byzantium and its Neighbors*, ed. O. Z. Pevny, New York 2000, 22–39.
- Talbot, *Pilgrimage to Healing Shrines* = A.-M. Talbot, *Pilgrimage to Healing Shrines: The Evidence of Miracle Accounts*, DOP 56 (2003) 153–173.
- The Glory of Byzantium* = *The Glory of Byzantium, Art and Culture of the Middle Byzantine Era, A.D. 843–1261*, edd. H. C. Evans, W. D. Wixom, New York 1997.
- Theiner, *Vetera monumenta Slavorum* = A. Theiner, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia I*, Romae 1863.
- Theophylacti Achridensis Epistulae* = *Theophylacti Achridensis Epistulae*, ed. P. Gautier, Thessalonique 1986.
- Urkunden zur älteren Handels I* = *Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig I*, edd. G. L. Fr. Tafel, G. M. Thomas, Wien 1856.
- Vida, *Local or Foreign Romans?* = T. Vida, *Local or Foreign Romans? The Problem of the Late Antique Population of the 6th–7th Centuries AD in Pannonia*, in: *Foreigners in Early Medieval Europe: Thirteen International Studies on Early Medieval Mobility*, ed. D. Quast, Mainz 2009, 233–259.
- Vikan, *Art, Medicine, and Magic* = G. Vikan, *Art, Medicine, and Magic in Early Byzantium*, DOP 38 (1984) 65–86.
- Vinski, *Novi ranokarolinški nalazi* = Z. Vinski, *Novi ranokarolinški nalazi u Jugoslaviji I*, VAMZ 10–11 (1977–1978) 143–190.
- Vogt, *Technologie des céramiques byzantines* = Ch. Vogt, *Technologie des céramiques byzantines à glacure d'époque Comnène, Les décors incisés: les outils et leurs traces*, CA 41 (1993) 99–110.
- Wade Haddon, *Fourteenth Century Fine Glazed Wares* = R. A. Wade Haddon, *Fourteenth Century Fine Glazed Wares Produced in the Iranian World and Comparisons with Contemporary Ones from the Golden Horde and Mamlūk Syria/Egypt*, PhD Thesis, University of London 2011.
- Waksman et al., *The main 'Middle Byzantine Production'* = S. Y. Waksman, N. D. Kontogiannis, S. S. Skartsis, G. Vaxevanis, *The main 'Middle Byzantine Production' and pottery manufacture in Thebes and Chalcis*, *The Annual of the British School at Athens* 109/1 (2014) 379–422.
- Wasilewski, *Le thème* = T. Wasilewski, *Le thème byzantin de Sirmium – Serbie au XIe et XIIe siècle*, ZRVI 8/2 (1964) 465–482.
- Werner, *Slawische Bügelfibeln* = J. Werner, *Slawische Bügelfibeln des 7. Jahrhunderts*, in: *Reinecke Festschrift: zum 75. Geburtstag von Paul Reinecke*, edd. G. Behrens, J. Werner, Mainz 1950, 150–172.
- Wilckens, *Die textilen Künste* = L. von Wilckens, *Die textilen Künste. Von der Spätantike bis um 1500*, München 1991.
- Yeroulanou, *Diatrēta* = A. Yeroulanou, *Diatrēta: Gold Pierced-Work Jewellery from the 3rd to the 7th Century*, Athens 1999.
- Zacos, Nesbitt, *Byzantine Lead Seals II* = G. Zacos, J. W. Nesbitt, *Byzantine Lead Seals II*, Bern 1984.
- Zečević, *Glass of Novo Brdo* = E. Zečević, *Glass of Novo Brdo and Its Significance in Late Medieval Glass Production*, in: *Annales du 18e Congrès de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre*, edd. D. Ignatiadou, A. Antonaras, Thessaloniki 2012, 414–418.
- Zekos, *A glazed pottery workshop in Thrace* = N. Zekos, *A glazed pottery workshop in Thrace*, in: *Actes du VIIIe congrès de l'Association internationale pour l'étude des céramiques médiévales en Méditerranée*, ed. M. Bakirtzis, Athenes 2003, 456–458.
- Žeravica, *Glasgegenstände der Lokalität Popovica* = Z. Žeravica, *Glasgegenstände der Lokalität Popovica (Ostserbien) aus dem XI–XII Jahrhundert*, in: *Verre médiéval aux Balkans (Ve–XVe s.)*, ed. V. Čubrilović, Belgrade 1975, 53–63.
- Živković, *De conversione Croatorum et Serborum* = T. Živković, *De conversione Croatorum et Serborum. A lost source*, Belgrade 2012.
- Živković, *The Golden Seal* = T. Živković, *The Golden Seal of Stroimir*, IČ 55 (2007) 23–29.
- Živojinović, *La frontière serbobyzantine* = M. Živojinović, *La frontière serbobyzantine dans les premières décennies du XIVe siècle*, in: *Βυζάντιο και Σερβία κατά τον ΙΔ' αιώνα*, edd. Ευ. Παπαδοπούλου, Δ. Διαλέτη, Αθήνα 1996, 57–66.
- Živojinović, *Le grand čelnik Radič* = M. Živojinović, *Le grand čelnik Radič*, in: *Κλητόριον εις εις μνήμην Νίκου Οικονομίδη*, ed. Φλ. Ευαγγελάτου-Νοταρά, Τ. Μανιάτη-Κοκκίνη, Αθήνα–Θεσσαλονίκη 2005, 387–402.
- Αντωνάρας, *Γυάλινα μεσοβυζαντινά βραχιόλια* = Α. Αντωνάρας, *Γυάλινα μεσοβυζαντινά βραχιόλια. Συμβολή σε θέματα διάδοσης, παραγωγής, τυπολογίας και χρήσης*, ΔΧΑΕ 45 (2006) 423–434.
- Μπακιρτζής, *Βυζαντινά τσουκαλολάγνηα* = Χ. Μπακιρτζής, *Βυζαντινά τσουκαλολάγνηα*, Αθήνα 1989.
- Παπαγεωργίου, *Βυζάντιο και Σέρβοι* = Αγγ. Παπαγεωργίου, *Βυζάντιο και Σέρβοι: Το ζήτημα των εκστρατειών του Ιωάννη Β' Κομνηνού εναντίον των Σέρβων*, Εώα και Εσπέρια, τ. Η' (2012) 353–366.
- Το Βυζάντιο* = *Το Βυζάντιο ως Οικουμένη*, ed. Ε. Χρυσός, Αθήνα 2005.

СПИСАК САРАДНИКА СА АФИЛИЈАЦИЈАМА*

др ВЕСНА БИКИЋ, научни саветник
Археолошки институт, Београд
vesna.bikic@gmail.com

*Процеси урбанизације и развоја средњовековног друштва (бр. 177021)

др СТАНОЈЕ БОЈАНИН, научни сарадник
Византолошки институт, САНУ, Београд
sbojanin@gmail.com

*Традиција, иновација и идентитет у византијском свету (бр. 177032)

др ИВАН БУГАРСКИ, научни сарадник
Археолошки институт, Београд
ivan.bugariski@gmail.com

*Процеси урбанизације и развоја средњовековног друштва (бр. 177021)

ма УГЉЕША ВОЈВОДИЋ
Студент докторских студија археологије на Филозофском факултету, Универзитет у Београду
littledukeugljesa@gmail.com

МИЛА ГАЈИЋ, виши кустос
Музеј примењене уметности, Београд
mila.gajic@mpu.rs

др ЕМИНА ЗЕЧЕВИЋ, музејски саветник
Народни музеј у Београду
emina.zecevic@gmail.com

др МИЛОШ ИВАНОВИЋ, научни сарадник
Историјски институт, Београд
misaveritatem@gmail.com

*Средњовековне српске земље (13-15. век): политички, привредни, друштвени и правни процеси (бр. 177029)

др ПРЕДРАГ КОМАТИНА, научни сарадник
Византолошки институт, САНУ, Београд
Predrag.Komatina@vi.sanu.ac.rs

*Традиција, иновација и идентитет у византијском свету (бр. 177032)

др БОЈАНА КРСМАНОВИЋ, виши научни сарадник
Византолошки институт, САНУ, Београд
bojana.krsmanovic@vi.sanu.ac.rs

*Традиција, иновација и идентитет у византијском свету (бр. 177032)

др ГОРДАНА МИЛОШЕВИЋ ЈЕВТИЋ, доцент
Архитектонски факултет, Београд
gordana.milosevic@arh.bg.ac.rs

*Романизација, урбанизација и трансформација урбаних центара цивилног, војног и резиденцијалног карактера у римским провинцијама на тлу Србије (бр. 177007)

др МАРИНА ОДАК МИХАИЛОВИЋ
независни истраживач
marinaodak4@gmail.com

др СРЂАН ПИРИВАТРИЋ, научни сарадник
Византолошки институт, САНУ, Београд
srdjan.pirivatric@vi.sanu.ac.rs

*Традиција, иновација и идентитет у византијском свету (бр. 177032)

др ИВАНА ПОПОВИЋ, научни саветник
Археолошки институт, Београд
ivrop@eunet.rs

*Романизација, урбанизација и трансформација урбаних центара цивилног, војног и резиденцијалног карактера у римским провинцијама на тлу Србије (бр. 177007)

др МАРКО ПОПОВИЋ, научни саветник
Археолошки институт, Београд
dama.popovic@yahoo.com

*Процеси урбанизације и развоја средњовековног друштва (бр. 177021)

* Звездицом су означени називи пројеката Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије у оквиру којих су написани радови појединих аутора у овој публикацији.

др МИХАИЛО СТ. ПОПОВИЋ, доцент
Институт за истраживање средњег века, Аустријска академија наука, Беч
Mihailo.Popovic@oeaw.ac.at
Digitising Patterns of Power (DPP): Peripheral Mountains in the Medieval World;
Tabula Imperii Byzantini (TIB)

МИЛИЦА РАДИШИЋ, истраживач-сарадник
Археолошки институт, Београд
mveselicic@yahoo.com
*Процеси урбанизације и развоја средњовековног друштва (бр. 177021)

мр ГОРДАНА СИМИЋ, архитекта – конзерватор
Републички завод за заштиту споменика културе, Београд
gordanasimicbgd@gmail.com

ДРАГАНА СПАСИЋ-ЂУРИЋ, музејски саветник
Народни музеј Пожаревац
antinoj@open.telekom.rs

др ПЕРИЦА ШПЕХАР, доцент
Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за археологију
perica.spehar@gmail.com
*Процеси урбанизације и развоја средњовековног друштва (бр. 177021)

РЕПРОДУКОВАНЕ ПОКРЕТНЕ ПРЕДМЕТЕ ЧУВАЈУ:

Архив манастира Хиландара: сл. 15
Архив САНУ: сл. 89
Војвођански музеј: сл. 72
Завичајни музеј Јагодина: сл. 95
Завичајни музеј Књажевац: сл. 35б
Завичајни музеј Пљевља: сл. 36а
Музеј града Београда: сл. 40в
Музеј Крајине у Неготину: сл. 37в
Музеј примењене уметности: сл. 44б, 106, 107, 114
Музеј „Рас“: сл. 39в, 67, 68, 73, 75
Музеј Срема: сл. 43а
Музеј у Приштини: сл. 110
Музеј у Смедереву: сл. 100, 109
Народни музеј Краљево: сл. 98
Народни музеј Крушевац: сл. 99б–в, 102
Народни музеј Ниш: сл. 41а–б, 70
Народни музеј у Београду: сл. 16, 35а, 36б, 37б, 38, 39а–б, 40а–б,
41в, 42, 43б, 44а, 46, 71, 74, 76–87, 93, 96, 103, 104, 105,
108, 113
Народни музеј Чачак: сл. 94
Приватно власништво, Београд, Србија: сл. 113
Приватно власништво, САД: сл. 111, 112
Републички завод за заштиту споменика културе: сл. 32, 33
Уметничко-историјски музеј у Бечу: сл. 37а

ПОРЕКЛО ИЛУСТРАЦИЈА

Весна Бикић: сл. 97а, 101
Небојша Борић: сл. 28
Станко Костић: сл. 11
Слободан Ненадовић: сл. 90
Јован Нешковић: сл. 17
Стефан Поп-Лазич: сл. 66, 99а
Марко Поповић: сл. 21, 23, 24
Драгана Спасић-Ђурић: сл. 53–58
Небојша Степановић: сл. 27
Бикић, *Средњовековна керамика Београда*: сл. 65/1
Винча: сл. 48
Марјановић-Вујовић, Томић, *Накић на тилу Србије*: сл. 51
Милошевић Г, *Стиановање у средњовековној Србији*: сл. 22, 25, 59–63
Поповић Д., *Средњовековни нагробни сџоменици у Дечанима*: сл. 91
Поповић Д., *Прилој њознавању средњовековних нагробних њлоча*: сл. 91
Поповић М., *Београдска њврђава*: сл. 18
Поповић М., *Смедеревски њрад*: сл. 19, 20
Поповић П., *Сџоменица*: сл. 26
Поповић С., *Крст у крују*: сл. 29–31
Викић, *Vizantijski nakit u Srbiji*: сл. 69
Викић, *Trpezno posuđe*: сл. 97б
Вјелажас, *Byzantine Amphorae*: сл. 65/4–5
Ivanišević, *Barbarian Settlements*: сл. 47
Joannis Scylitzae *Synopsis Historiarum*, Vitruvius 26–2, Colour
facsimile, Militos Publishers, Athens 2000: сл. 3
Роповић М., *Tvrđava Ras*: сл. 65/2–3
Роповић, Викић, *Vrsenice*: сл. 50

ВИЗАНТИЈСКО НАСЛЕЂЕ И СРПСКА УМЕТНОСТ I

Издавачи

СРПСКИ КОМИТЕТ ЗА ВИЗАНТОЛОГИЈУ
srvizkom@gmail.com

ЈП СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК
Јована Ристића 1, 11000 Београд
www.sglasnik.com

ВИЗАНТОЛОШКИ ИНСТИТУТ,
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
Кнез Михаилова 35, 11000 Београд, Србија
inst.byz@vi.sanu.ac.rs

Техничко уређење и графичка опрема

МИРОСЛАВ ЛАЗИЋ

Лектори

МИРЈАНА РАДОВАНОВИЋ
АЛЕКСАНДРА АНТИЋ

Карте

НЕВОЈША ШУАЕТИЋ

Тираж

500 ПРИМЕРАКА

Штампа

СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК, БЕОГРАД

ISBN 978-86-519-2009-0

ISBN 978-86-519-2008-3

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

930.85(495.02)"04/14"

930.85(497.11)"04/14"

94(4-12)"04/14"

73/75.033.2(497.11)

ПРОЦЕСИ византизације и српска археологија / уредник Весна Бикић ;
[карте Небојша Шулетић]. - Београд : Српски комитет за византологију :
Службени гласник : Византолошки институт САНУ, 2016 (Београд : Службени
гласник). - 212 стр. : илустр. ; 29 cm. - (Византијско наслеђе и српска
уметност ; 1)

"Поводом 23. међународног конгреса византијских студија" ---> прелим. стр.

- Тираж 500. - Списак сарадника са афилијацијама: стр. 207-208. - Напомене
и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 189-206.

ISBN 978-86-519-2009-0 (СГ)

ISBN 978-86-519-2008-3 (низ)

а) Уметност, византијска - Рецепција - Србија б) Византија - Културна
историја - Средњи век с) Србија - Културна историја - Средњи век

COBISS.SR-ID 225078540

